

AMERİKAN İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ ÇERÇEVESİNDE ÖNGÖRÜLEN KORUMA MEKANİZMALARI

*Protection Mechanisms Foreseed in the Frame of American Convention on
Human Rights*

*Arş. Gör. Dr. Gülden Çamurcuoğlu **

Özet

Bölgesel insan haklarını koruma sistemlerinden biri olan Amerikan İnsan Hakları Sistemi; Amerikan Devletleri Örgütü Şartı, Amerikan İnsan Hak ve Ödevleri Bildirgesi, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve bölgede kabul edilen diğer insan hakları belgelerine dayanır. Çalışmada üye devletleri bağlayıcı yükümlülükler getiren Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşmenin öngördüğü koruma mekanizması incelenmiştir.

Bireysel şikayet usulü ve devletlerarası şikayet usulüne yer veren Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine göre denetim görevini iki organ yerine getirir. Bunlar; Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu ve Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesidir. Şikayet usulünün yanında Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin danışma görüşü verme yetkisi bulunmaktadır. Amerikan İnsan Hakları Sisteminin denetim usulü Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sisteminin 11. Ek Protokol öncesi yapısına oldukça benzemektedir. Bununla birlikte

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku ABD, gulden.camurcuoglu@hbv.edu.tr, (ORCID- ID: 0000-0001-7404-4661).

Makale Geliş Tarihi: 08.08.2019.

Makale Kabul Tarihi: 24.10.2019.

insan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacı çerçevesinde Komisyon kararları, Mahkeme içtihadı ve Mahkemenin danışma görüşleri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihadına göre farklı bir yaklaşım sunabilmektedir. Bu kapsamda denetim yollarına başvuru imkanları da değişmektedir.

Kendi usul kurallarını düzenleme ve değiştirme yetkisine sahip olan Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu ve Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin usul kuralları gereksinimler doğrultusunda birçok kez değiştirilmiştir. Çalışmada Komisyon ve Mahkemenin Usul Kurallarının son hali dikkate alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu, Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi, yargısal yollar, insan hakları.

Abstract

American Human Rights System which is one of the regional protection systems of human rights is based on the Charter of the Organization of American States, American Declaration of the Rights and Duties of Man, American Convention on Human Rights and the other human rights instruments being adopted in the region. In this study, American Convention on Human Rights that bringing obligations binding the member states and the protection mechanism foreseed the Convention are examined.

According to American Convention on Human Rights includes the procedure of personal complaint and the procedure of inter-state complaint, two bodies fulfill review mission. Those are Inter-American Commission on Human Rights and Inter-American Court of Human Rights. Inter-American Court of Human Rights has competence of issueing advisory jurisdiction beside complaint procedure. The review procedure of American Human Rights System quite resembles the situation of European Council Human Rights System before 11th Additional Protocol. In addition within the frame of the purpose of protection and developing of human rights, the decisions of the Commission, jurisdiction of the Court and advisory opinions of the Court may present a different approach according to the jurisdiction of European Court of Human Rights..Within this scope possibilities of application to judicial remedies change too.

The rules of procedure of Inter-American Commission on Human Rights and Inter-American Court of Human Rights which have authority to change and regulate their own rules of procedure, have been changed several times in the direction of necessities. In the study, the final states of rules of procedure of the Commission and the Court have taken into consideration.

Key Words: American Convention on Human Rights, Inter-American Commission on Human Rights, Inter-American Court of Human Rights, judicial remedies, human rights.

Giriş

İnsan haklarını korumak ve geliştirmek amacıyla kurulan bölgesel sistemlerden biri olan Amerikan İnsan Hakları rejimi, başta dünyanın ilk uluslararası insan hakları belgesi olan Amerikan İnsan Hak ve Ödevleri Bildirgesi olmak üzere Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve Kıtada kabul edilen diğer insan hakları belgelerinden müteşekkildir. Çalışmada bu belgelerden Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde öngörülen insan haklarını koruma mekanizmaları incelenmiştir. Sözleşme kapsamında Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu ve Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi insan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla denetim göreviyle yetkilendirilmiş ana organlardır. Sözleşmenin öngördüğü denetim yolları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11. Ek Protokol öncesi öngördüğü denetim usulüne oldukça benzerdir. Buna göre denetim görevini öncelikle Komisyon icra etmekte, daha sonra Komisyon veya bir taraf devletçe başvuru Mahkemeye yönlendirilebilmektedir. Bu nedenle başvurunun Mahkemeye yönlendirilmesi ve başvurunun Mahkemece incelenmesine ilişkin alt başlıklarda Komisyondan bahsedilebilmiştir.

Her ne kadar Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesince öngörülen denetim usulü Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11. Ek Protokol öncesi denetim usulüne çok benziyor olsa da Komisyon ve Mahkemenin Sözleşmenin yorumlanması konusunda benimsedikleri kimi ilkeler Avrupa İnsan Hakları denetim organlarının yorumlarından farklıdır.

Sözleşmede garanti edilen hakların yalnız kırılgan yapıya sahip insan varlığına tanınmış olduğunun kabulü başta olmak üzere devlete ağırlaştırılmış

sorumluluk yüklenmesi gibi insan haklarını koruma hedefli yorumlar Sistemin denetim organlarının etkinlik hedefini ortaya koymaktadır.

Bu özellikleri nedeniyle Amerikan Devletleri Örgütü ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde kurulan insan haklarını koruma mekanizması bölgesel koruma sistemleri içinde Avrupa Konseyi ile karşılaştırılabilecek yegane sistem¹ olarak nitelendirilmeyi hak etmektedir. İlk Bölümünde Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin genel özelliklerine, ikinci Bölümünde denetim organlarına ve Üçüncü Bölümde Sözleşme kapsamında öngörülen denetim usullerine yer verilen bu çalışmada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), AİHS'nin uygulanması ve yorumlanması ile Amerikan İnsan Hakları Sistemi arasında zaman zaman karşılaştırma yapılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sistemi ile Amerikan İnsan Hakları Sistemi arasındaki karşılaştırmada benzerlikleri vurgulamaktan daha çok farklılıklar gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın Dördüncü ve Beşinci Bölümlerinde Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin etkin kullandığı danışma görüşü verme yetkisine ve ek protokollere dayanan denetim sistemine yer verilmiştir.

I. Sözleşmenin Genel Özellikleri

Amerika kıtasında insan haklarının korunmasına yönelik bir sözleşme olan Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi 22 Kasım 1969'da kabul edilmiş ve 18 Temmuz 1978'de yürürlüğe girmiştir. "San Jose Paktı" olarak da bilinen² Sözleşme, 2 Mayıs 1948 tarihinde Bogota Amerika Devletleri Konferansı sonunda yayımlanan "*Amerikan İnsan Hak ve Ödevleri Bildirgesi*"³nden ayrı bir metindir.⁴ 1960'lı yıllardan itibaren 1948 tarihli Amerikan İnsan Hak ve Ödevleri Bildirgesinin güncelleştirilmesi yönünde eğilimlerin belirmesi Amerikan İnsan

¹ Halil Kalabalık, **İnsan Hakları Hukuku**, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 302.

² Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 7. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 1232.

³ Bildirge metni için bkz: https://www.oas.org/dil/access_to_information_human_right_American_Declaration_of_the_Rights_and_Duties_of_Man.pdf, erişim: 30.07.2019; 1948 yılında Amerikan Devletleri Örgütünün kurulduğu aynı konferansta ve BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesinin kabulünden iki ay önce dünyanın ilk uluslararası insan hakları belgesi olan Amerikan İnsan Hak ve Ödevleri Bildirgesi kabul edilmiştir. Diana Contreras-Garduño, "The Inter-American System of Human Rights", **The Sage Handbook of Human Rights**, Ed. Anja Mihr, Mark Gibney, C. 1, Sage Publications Ltd., Londra, 2014, s. 597.

⁴ İlyas Doğan/Omca Özdemir, "Amerika Kıtasında İnsan Haklarının Korunması Bölgesel Rejimi", **İnsan Hakları Hukuku**, Ed. İlyas Doğan, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, s. 309-312.

Hakları Sözleşmesinin hazırlanmasında etkili olmuştur.⁵ İnsan Hak ve Ödevleri Bildirgesinin, bağlayıcılığı bulunmayan bir ahlaki yükümlülükler ifadesi olması da Amerikan coğrafyasında insan hakları alanında devletleri bağlayıcı bir sözleşmenin hazırlanmasında etkili olmuştur.⁶

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine sadece Amerikan Devletleri Örgütü üyesi devletler taraf olabilirler (m. 74/1).⁷ Temmuz 2019 itibarıyla Sözleşmeye taraf devlet sayısı 23'tür.⁸ Orta ve Güney Amerika'daki devletlerin çoğu Sözleşmeye taraftır, bununla birlikte Kuzey Amerika ülkeleri olan Kanada ve ABD Sözleşmeyi onaylamamıştır.⁹

Sözleşmenin 1. maddesinin 1. fıkrasına göre taraf devletler Sözleşmede yer alan hak ve özgürlüklere saygı göstermek ve yetki alanlarında yer alan herkesin bu hak ve özgürlüklerden serbestçe ve tam olarak yararlanabilmesini garanti etmek zorundadır. Bununla birlikte 1. maddenin 2. fıkrasında belirtildiği üzere, Sözleşmenin amaçları bakımından "kişi" terimi her bir insanı ifade etmek için kullanıldığından Sözleşmedeki haklardan yalnız gerçek kişiler yararlanabilir. Tüzel kişiler yararlanamaz.¹⁰ Sözleşmenin birinci maddesinin ikinci fıkrası, "kişi" kavramı konusunda bir bakıma şirketleri ve diğer tüzel kişilikleri dışlayan bir tanıma sahiptir. Buna göre örneğin sadece gerçek kişi olan sermayedarlar Amerikalılararası sistemin organları önünde hak arayabilir.¹¹ Bu yönüyle Söz-

⁵ Volkan Aslan, "Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 3, S. 2, 2012, s. 267.

⁶ Robert K. Goldman, "History and Action: The Inter-American Human Rights System and the Role of the Inter-American Commission on Human Rights", **Human Rights Quarterly**, Vol. 31, No.: 4, 2009, s. 863. (856-887)

⁷ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1232; İlyas Doğan/Omca Özdemir, "Amerika Kıtasında İnsan Haklarının Korunması Bölgesel Rejimi", s. 312-313; Mehmet Semih Gemalmaz, **İnsan Hakları Belgeleri**, Cilt III, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 55

⁸ Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesini onaylayan ve Sözleşmeden çekilen devletler için bkz. http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights_sign.htm, erişim: 30.07.2019.

⁹ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1232; Diana Contreras-Garduño, "The Inter-American System of Human Rights", s. 611.

¹⁰ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1233.

¹¹ Lucas Lixinski, "Treaty Interpretation by the Inter-American Court of Human Rights: Expansionism at the Service of the Unity of International Law", **The European Journal of International Law**, C. 21, S. 3, 2010, s. 598.

leşme, tüzel kişilerin de haklarının garanti edildiği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi diğer insan hakları belgelerinden ayrılmaktadır.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, özellikle birey üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sözleşmedeki haklardan yalnızca gerçek kişilerin yararlanabileceği Sözleşme metninde belirtilmiştir. Bunun yanında Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesine göre de Amerikan insan hakları yargısında, hakları korunması gerekenler yalnızca gerçek kişilerdir. Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesine göre bir tüzel kişilik, devlet yapılanmasında olduğu gibi, gücün belli bir formunu vücuda getirir. “İnsan” ise kırılığandır, insan bu özelliğinden ötürü zarar görebilir bir yapıdadır. Bu nedenle Mahkemeye göre çekişmeli davalarda tüzel kişilikler mağdur olamaz. Buradan hareketle mağdur, ancak kırılığın yapıya sahip insan olabilir.¹²

Sözleşmenin ikinci maddesi, taraf devletlere Sözleşmede yer alan hak ve özgürlüklerin işlerlik kazanmasında gerekli olabilecek yasal ya da diğer önlemleri alma yükümlülüğü yüklemektedir.¹³ İkinci maddenin getirdiği bu yükümlülüğünden dolayı, Sözleşmedeki güvenceleri ihlal eden her türlü kural ve uygulamanın durdurulması ya da askıya alınması ve bu güvencelerin uygulanmasını sağlayacak kuralların çıkarılması ve uygulamaların geliştirilmesi gerekmektedir. Buna göre Sözleşmenin taraf devletler kendi iç mevzuatlarını Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerine uyarlayacak ve Sözleşmedeki hakları güvence altına alacaktır.¹⁴ İnsan haklarının korunması için sadece ihlale sebebiyet veren eylem, işlem ya da ihmalin önlenmesi ve ortadan kaldırılması yeterli değildir, aynı zamanda taraf devletlerin iç hukukunun insan hakları sözleşmeleriyle uyumlu olması gerekir.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin bir başka özelliği, taraf devletler için doğrudan uygulanabilirlik etkisine sahip olmasıdır. Buna göre, kural olarak,

¹² Ludovic Hennebel, “The Inter-American Court of Human Rights: The Ambassador of Universalism”, *Quebec Journal of International Law*, Özel Baskı, 1 Ocak 2011, https://www.persee.fr/doc/rqdi_0828-9999_2011_hos_1_1_1433, erişim: 03.05.2019, s. 61; Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi, farklı ve kendine özgü bir içtihatı kavrayışa sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ludovic Hennebel, “The Inter-American Court of Human Rights: The Ambassador of Universalism”, “The Inter-American Court of Human Rights: The Ambassador of Universalism”, *Quebec Journal of International Law*, Özel Baskı, 1 Ocak 2011, https://www.persee.fr/doc/rqdi_0828-9999_2011_hos_1_1_1433, erişim: 03.05.2019, s. 60 vd.

¹³ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 24-25.

¹⁴ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1235-1236.

Sözleşme hükümlerinin iç hukukta etkisini doğurabilmesi için yasa çıkarılması gibi taraf devletin herhangi bir makamı tarafından ayrıca bir işlem yapılmasına gerek yoktur.¹⁵

İnsan haklarına ilişkin bölgesel ya da evrensel sözleşmelerin insan haklarının korunması konusundaki önem ve etkinliği tartışmasıdır. Bununla birlikte Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin varlığı, Amerika Kıtasındaki politik ve ekonomik gerçekler, demokratik olmayan rejimler, süregiden geniş ölçekli yoksulluk nedeniyle önemli hale gelmektedir. Sayılan bu sebepler dolayısıyla Amerikan insan hakları yargısı organlarının Avrupa Konseyi organlarıyla karşılaştırıldığında kısmen daha zor bir konumda görevlerini icra ettikleri¹⁶ söylenebilir.

I.i. Sözleşmede Yer Alan Haklar

Seksen iki maddeden oluşan Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin II. Bölümünde yer alan 3-25. maddeler, bireylere tanınan hak ve özgürlüklere ilişkindir. Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesine göre Sözleşme, korunan haklar arasında bir hiyerarşi öngörmemiştir.¹⁷ Sözleşme -ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin taahhüdü içeren bir madde hariç- sadece medeni ve siyasi haklara başka bir ifadeyle klasik haklara yer verir.¹⁸ Sözleşmede tanınan haklar şunlardır:

Hukuk kişiliğine hak (m.3), yaşam hakkı (m.4), insanca muamele görme hakkı (m.5), köle olmama özgürlüğü (m.6), kişi özgürlüğü hakkı (m.7), adil yargılanma hakkı (m.8), fiilden sonra konan yasalara tabi olmama özgürlüğü (m.9), tazminat hakkı (m.10), mahremiyete saygı gösterilmesi hakkı (m.11), vicdan ve din özgürlüğü (m.12), düşünce ve ifade özgürlüğü (m.13), yanıt hakkı (m.14), toplanma hakkı (m.15), örgütlenme özgürlüğü (m.16), aileye ilişkin haklar (m.17), isim hakkı (m.18), çocuk hakları (m.19), vatandaşlık hakkı (m.20), mülkiyet hakkı (m.21), seyahat ve yerleşme özgürlüğü (m.22), yönetime

¹⁵ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1238.

¹⁶ Thomas Buergenthal, "The American and European Conventions on Human Rights: Similarities and Differences", *The American University Law Review*, C. 30, S. 155, 1980, s. 156.

¹⁷ Inter-American Court of Human Rights, Advisory Opinion on Certain Attributes of the Inter-American Commission on Human Rights (Arts. 41, 42, 44, 46, 47, 50 and 51 of the American Convention on Human Rights), OC-13/93, 16 Temmuz 1993, s. 5

¹⁸ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1238.

*katılma hakkı (m.23), eşit korunmaya hak (m.24), yargısal korunma hakkı (m.25).*¹⁹

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde vatandaşlık hakkı (m.20), çocuk hakları (m.19), isim hakkı (m.18), hukuk kişiliğine hak (m.3) gibi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer almayan bazı haklara yer verildiği görülür.²⁰ Bununla birlikte AIHS’de açıkça tanınmamış ancak Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde yer bulan benzeri hakların AIHM’nin içtihatlarınca –yansıma yoluyla korunan haklar- tanınıp AIHS kapsamında koruma altında olduğunun kabul edilebileceğini belirtmemiz gerekir.

Yaşama hakkına ilişkin olarak Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi AIHS’den farklı bir biçimde ceninin yaşama hakkıyla ilgili kesin hüküm koymuştur. Dördüncü maddenin ilk fıkrasında açıkça, yaşama hakkının gebe kalma anından başlayarak yasa ile korunacağı hükme bağlanmıştır. Madde içerisinde hiç kimsenin yaşama hakkından keyfi olarak mahrum edilemeyeceği belirtildiğinden zorunlu haller dışında gebeliğe son verilmesi hakkın ihlalini gündeme getirecektir.²¹ Bu nedenle gebeliğe son verilmesi konusu, annenin kendini geliştirme ve özel hayata saygı hakkı bağlamında değerlendirilemeyecektir.

Sözleşmenin 22. maddesinde düzenlenen yerleşme ve seyahat özgürlüğü kapsamında iltica hakkının da diğer uluslararası sözleşmelere nazaran daha geniş kapsamlı düzenlendiği söylenebilir. 22. maddenin yedinci fıkrasında iltica hakkının siyasi suçlar veya siyasi suçlarla bağlantılı adi suçlardan dolayı takibata uğrayanların yararlanacağı bir hak olduğu düzenlenmiştir.²²

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde yer bulan bir başka dikkat çekiçi özellik, Sözleşmenin 26. maddesiyle ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin tek bir madde ile taahhüt yükümlülüğünün düzenlenmiş olmasıdır. “*Aşamalı Gelişim*“ başlıklı 26. maddeye göre; “*Taraf Devletler, Buenos Aires Protokolüyle değişik Amerikan Devletleri Örgütü Şartında öngörülen ekonomik,*

¹⁹ Maddeler için bkz. Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 25-37; Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>, erişim: 05.08.2019.

²⁰ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1239.

²¹ Mehmet Emin Çağiran, **Uluslararası Alanda İnsan Hakları**, 2. Baskı, Barış Kitap, Ankara, 2011, s. 264.

²² Çağiran, Uluslararası Alanda İnsan Hakları, s. 265.

*sosyal, eğitimsel, bilimsel ve kültürel standartların içerdiği hakların, mevzuat çıkartılması ya da diğer uygun yollarla, tam olarak gerçekleştirilmesini aşamalı biçimde sağlamak amacıyla, hem ulusal düzeyde hem de uluslararası işbirliği yaparak, özellikle ekonomik ve teknik nitelikler olmak üzere, önlemler almayı taahhüt ederler.”*²³ Sosyal haklar bakımından Sözleşme taraf devletlere taahhüt yükümlülüğü getiren bir genel hüküm öngörmüştür.

Sözleşmenin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar başlıklı 3. Bölümünde yalnızca yukarıda yer verilen 26. madde bulunmaktadır. Bunun dışında Sözleşmede herhangi bir ekonomik, sosyal ya da kültürel hakka yer verilmemiştir. Maddeyle; Buenos Aires Protokolüyle değişik Amerikan Devletleri Örgütü Şartında gönderme yapılan ekonomik, sosyal, eğitimsel, bilimsel ve kültürel standartlara ilişkin hakların tam olarak gerçekleştirilebilmesi için, taraf devletlerin yasal ve diğer uygun önlemlere başvurarak bu konuda aşamalı bir gelişme sağlayacak önlemler almayı taahhüt etmesi düzenlenmiştir. Daha sonra 17.11.1988 tarihinde Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara Dair Ek Protokolü kabul edilerek ve 16.11.1999 tarihinde Protokolün yürürlüğe girmesiyle bu alandaki normatif boşluk giderilmiştir.²⁴ Ek Protokol ile sosyal haklar Sözleşmeye dahil edilmiştir. AİHS ile karşılaştırıldığında belirtilmelidir ki AİHS’ye ek birçok protokol bulunmasına ve bu şekilde Sözleşmenin kapsamı genişletilmesine rağmen AİHS’nin Ek Protokolleri çoğunlukla sosyal hakları içermemektedir. Avrupa Sisteminde sosyal haklar ayrı bir sözleşme olan Avrupa Sosyal Şartı ile tanınmıştır.²⁵ Temel sosyal ve ekonomik hakları garanti eden Avrupa Sosyal Şartı bir Avrupa Konseyi antlaşmasıdır.²⁶ Konsey üyesi 47 devletten 43’ü Şartı onaylamıştır.²⁷ Amerikan Sisteminde ise Avrupa Sosyal Şartı gibi ayrı bir sözleşme hazırlanmamış, ek protokol ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklar düzenlenmiştir. Konut hakkı gibi bazı sosyal hakları düzenlemediği ve güvence altına almadığı için sosyal haklara ilişkin diğer uluslararası metinlerle karşılaştırıldığında Ek Protokolün kapsa-

²³ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 37.

²⁴ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1238.

²⁵ Abdurrahman Eren, **Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması: Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s. 748.

²⁶ Avrupa Sosyal Şartı, Bir Bakışta Şart, <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter>, erişim: 07.08.2019.

²⁷ <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/about-the-charter>, erişim: 07.08.2019.

mı geniş değildir²⁸ ve Ek Protokole dayanarak bireysel başvuruda bulunma imkanı sınırlıdır.

Kimi yazarlara göre Sözleşmenin 26. maddesi ekonomik, sosyal ve kültürel hakların herhangi birinin ihlalinde doğrudan uygulanabilir niteliktedir ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara Dair Ek Protokolün 19 (6)²⁹. maddesiyle getirilen sınırlama bu imkanı engellememektedir. Bu yaklaşıma yöneltilen eleştiriler; Sözleşmenin 26. maddesinin bireysel, derhal yargılama konusu yapılabilir haklar tanımadığına ve Mahkemenin ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin başvuruları karara bağlama yetkisinin bulunmadığına yöneliktir.³⁰ Dolayısıyla ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ihlaline ilişkin bir başvuru için bir kısım yazarlar Sözleşmenin 26. maddesine dayanılabileceğini iddia ederken kimi yazarlar doğrudan 26. maddenin başvuru konusu yapılamayacağını iddia etmektedir. Bunun yanında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara Dair Ek Protokolün 19. maddesi yalnızca bu Ek Protokolde tanınan sendikal haklar ve eğitim hakkının ihlali söz konusu olursa bireysel başvuru veya devlet başvurusu yapılabileceğini açıklamaktadır. Her ne kadar AIHS'nin metninde ve Ek Protokollerinde sosyal haklara geniş olarak yer verilmediğinden söz edilse de Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşmeye ek Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Protokol ve Protokol kapsamında şikayet başvurusuna konu olabilecek sosyal haklar (sendikal haklar ve eğitim hakkı) düşünüldüğünde AIHS'nin örgütlenme özgürlüğüne ilişkin 11. maddesi ve Birinci Protokolle tanınan eğitim hakkı şikayet konusu yapılabilmektedir. Daha kısa bir anlatımla ifade edilecek olursa Amerikan İnsan Hakları Sisteminde şikayet konusu yapılabilecek sosyal haklar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında da koruma altında olan sosyal haklara ilişkindir. Dolayısıyla Amerika Kıtasında sosyal hakların Avrupa Kıtasına kıyasla normatif düzenleme açısından daha geniş koruma altında olduğu söylenemeyecektir.

²⁸ Bülent Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007, s. 225.

²⁹ Protokolün 19 (6). maddesinde; Protokolde yer alan sendikal haklar ve eğitim hakkının doğrudan taraf devletlere dayandırılabilir bir eylemle ihlalinde, Komisyonun ve uygun olduğu takdirde Mahkemenin katılımıyla, Sözleşmenin sağladığı bireysel şikayet başvurusu ya da Komisyon ve taraf devletlerin Mahkemeye başvurusunun uygulanabilir olduğundan söz edilmektedir. <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html>, erişim: 19.04.2019.

³⁰ Oswaldo Ruiz Chiriboga, "The American Convention and The Protocol of San Salvador: Two Intertwined Treaties: Non-Enforceability of Economic, Social and Cultural Rights in the Inter-American System", **Netherlands Quarterly of Human Rights**, C. 31, S. 2, 2013, s. 162.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin “*Ödevler ve Haklar Arasındaki Bağ*” başlıklı 32. maddesiyle insanın ödevlerine de yer verilmiştir. Maddeye göre her kişinin ailesine, içinde yaşadığı topluma ve insanlığa karşı sorumlulukları vardır. Bahsedilen bu 32. madde “Kişisel Sorumluluklar” başlığını taşıyan Sözleşmenin 5. Bölümünde düzenlenmiş tek maddedir. Başka bir anlatımla bireyin sorumluluklarını ve haklarının sınırını anlatan tek bir madde bulunmaktadır. Bu madde Kişisel Sorumluluklar başlığını taşıyan 5. Bölümün tek maddesidir. Maddenin ikinci fıkrasına göre insanın sahip olduğu haklar, demokratik bir toplumda başkalarının hakları, herkesin güvenliği ve genel refahın adalete uygun gerekleri ile sınırlıdır. Bununla birlikte bu hüküm bir genel sınırlama nedeni değildir. Hakların kullanımı noktasında bireyin sorumluluklarını belirleyen bir hükümdür.³¹

I.ii. Hakları Sınırlandırma Sebepleri

Sözleşmede özel sınırlandırma nedenleri, hakların düzenlendiği maddeler içinde yer almıştır; kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlığın, başkalarının hak ve özgürlüklerinin, ulusal güvenliğin korunması (m.12/3, 15, 16/2, 22/3) gibi. Sözleşmede toplam 23 maddede haklar düzenlenmiştir. Bu haklardan 7’si için özel sınırlandırma sebepleri bulunmaktadır (m. 8,12, 13, 15, 16, 21, 22). Dolayısıyla hakların yaklaşık üçte biri için özel sınırlandırma nedenleri öngörülmüştür.³²

Sınırlamalar; demokratik toplumda gereklilik (m. 15,16/2, 22/3) koşulu, yasayla yapılmasına (m. 12/3, 13/2, 15, 16/2, 22/3) ve gerekli olduğu ölçüde (m. 22/3, 13/2) yapılması gibi koşullara bağlanmıştır.³³ Bu koşullar AİHM’nin uyguladığı “üç aşamalı test” yöntemindeki sınırlandırma koşullarına paraleldir.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, olağanüstü dönemlerde dahi askıya alınamayacak haklara yer vermiştir (m. 27/2). Bu bağlamda AİHS ya da BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinden farklı olarak Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde 11 hak kategorisi için savaş, sıkıyönetim gibi olağanüstü dönemler yaşanıyor dahi olsa durdurulmama ya da askıya alınamama garantisi öngö-

³¹ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1239; Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 40.

³² Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1239.

³³ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1240.

rülmüştür. 27. maddenin ikinci fıkrası dokunulmaz haklar listesini sıraladıktan sonra “bu hakların korunması için zorunlu bulunan yargısal güvencelerin” de askıya alınamayacağını ifade etmiştir.³⁴ Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, olağanüstü halde dahi belli yargısal güvencelerin askıya alınmasını yasaklayan ilk uluslararası insan hakları koruma sistemi aracıdır.³⁵

Belirli yargısal güvencelerin olağanüstü durumlarda dahi askıya alınmaması hükmünün verdiği olanakla Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, olağanüstü dönemlerde dahi askıya alınamayacak hakların sayısını içtihatlarıyla çoğaltabilmektedir. Bunlardan biri *habeas corpus* güvencesi olarak bilinen kişi güvenliği hakkıdır. Mahkeme, olağanüstü hal mevcut olsa bile taraf devletlerin kişi güvenliği hakkını askıya alamayacakları içtihadını yerleştirmiştir. Mahkemeye göre kişi güvenliği, bütün yargısal güvencelerin en önemlisidir. Kişi güvenliği ilkesi, bir kişinin yaşamının ve vücut bütünlüğünün korunmasında, zorla kaybettirilmesinin veya işkence ya da insanlık dışı muameleye maruz kalmasının önlenmesinde hayati önem taşımaktadır.³⁶

I.iii. Sözleşmeye Taraf Olma, Sözleşmeden Çekilme ve Çekinceler:

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine Amerikan Devletleri Örgütü üyesi devletler üye olma hakkına sahiptir (m. 74). Sözleşmenin yürürlüğe girmesi on bir devletin onay ve katılım belgelerini depo etmeleri şartına bağlanmıştır (m. 74/2). Amerikan Devletleri Örgütü üyesi devletlerin Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi bakımından yükümlülükleri kendi onay ve katılım belgelerini Amerikan Devletleri Örgütü Genel Sekreterliğine depo ettikleri tarihten itibaren başlamaktadır (m. 74/2). Diğer uluslararası sözleşmelerde olduğu gibi Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında da devletler, Sözleşmeye taraf olurken çekince koyma hakkına sahiptir. Bu çerçevede 23 Mayıs 1960’da imzalanan Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi hükümlerine uygun olarak çekince koyabilirler (m. 75).³⁷

³⁴ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1240; Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 38.

³⁵ Jo M. Pasqualucci, “The Inter-American Human Rights System: Establishing Precedents and Procedure in Human Rights Law”, **The University of Miami Inter-American Law Review**, C. 26, S. 2, Kış 1994/1995, s. 324-324.

³⁶ Pasqualucci, “The Inter-American Human Rights System: Establishing Precedents and Procedure in Human Rights Law”, s. 324-325.

³⁷ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 55-56.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine taraf devletlerin Sözleşmeyi fesih yoluyla Sözleşme sisteminden ayrılabilmesi ancak yürürlüğe giriş tarihinden itibaren beş yıllık bir sürenin bitiminde mümkündür. Taraf devletlerin fesih bildirimini bir yıl önceden yapmaları gerekmektedir. Başka bir ifadeyle taraf devletlerin fesih bildirimini bir yıl sonra hüküm doğuracaktır. Ancak, bu fesih, feshin yürürlük tarihinden önce yapılmış bulunan ve Sözleşmenin ihlalinin doğuran tasarruflar bakımından devletin yükümlülüğünü ortadan kaldırmayacaktır (m. 78).³⁸ Aksi takdirde Sözleşmeyi onaylarken üstlendikleri taahhüdün bir önemi ve gereği kalmamaktadır.

Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesine göre, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde korunan hakların etkili biçimde güvence altına alınması için taraf devletler, kendi yargı yetkilerine tabi tüm kişileri korumada herkese karşı (*erga omnes*) yükümlülük altındadır. Mahkemeye göre bu yükümlülük sadece devlet makamları bakımından değil, herhangi bir türdeki düzensiz silahlı gruplar söz konusu olduğunda bile geçerli olacak şekilde üçüncü taraf konumundaki bireysel eylemler bağlamında da emredicidir.³⁹ Bu nedenle devletlerin yatay ihlallerden doğacak sorumlulukları kapsamında gereken korumayı sağlaması gerekmektedir.

II. Denetim Organları

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin 33. maddesine göre, taraf devletlerin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğinin denetimi Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu ve Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi olmak üzere iki organ tarafından gerçekleştirilecektir. Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Washington D. C. (ABD) 'de, Mahkeme ise San Jose (Kosta Rika)'da bulunmaktadır.⁴⁰

II.i. Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu:

Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu, Amerikan Devletleri Örgütünün temel organlarından biri olarak Amerikan Devletleri Örgütü Şartı gereğince kurulmuştur. İşlevleri, insan haklarına riayetini teşvik edilmesi ve insan

³⁸ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 57.

³⁹ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1269-1270.

⁴⁰ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1241; Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 40.

haklarının korunması olan Komisyon 1959'a kadar faaliyete başlayamamıştı. Bununla birlikte Komisyon, kurulduğundan beri bölgede ve özellikle birçok Latin Amerika ülkesinin askeri diktatörlüklerin yuvası olmaya başladığı 1970'lerde insan haklarının ilerletilmesinde temel bir rol oynamıştır.⁴¹ Komisyon, hükümet dışı kuruluşlar açısından oldukça ulaşılabilir bir organdır.⁴²

a)Komisyonun Yapısı

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin 34 ila 51. maddeleri İnsan Hakları Komisyonuna ilişkindir. Komisyon, ilk defa Sözleşme ile kurulmuş değildir. Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonunun hem Amerikan Devletleri Örgütü Şartından hem de Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinden kaynaklanan yetki ve görevleri bulunmaktadır.⁴³ Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi kabul edilmeden önce Komisyon, Amerikan Devletleri Örgütü Şartıyla kurulan bir Örgüt organı idi. Sözleşmenin kabulünden sonra aynı zamanda Sözleşme organı haline gelmiştir. Bu kapsamda Komisyonun, Sözleşmeye taraf olmayan devletler üzerinde de denetim yetkisi bulunmaktadır. Komisyon, hem Sözleşmeye taraf devletlerin hem de Sözleşmeye taraf olmayan Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ) üyesi devletlerin insan haklarını koruma ve geliştirme görev ve işlevlerinde söz sahibidir. Sözleşmeye taraf olmayan devletlerin insan haklarının korunması açısından denetiminde Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi uygulanmaktadır. Sözleşmeye taraf olan devletler açısından ise Sözleşmede düzenlenen haklar esas alınmaktadır.⁴⁴

Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu, üstün ahlaki niteliklere sahip ve insan hakları alanında yetkinliği ile tanınmış yedi üyeden oluşur (m. 34). Komisyon üyeleri Amerikan Devletleri Örgütü Genel Kurulu tarafından, üye devletlerin önerdiği en çok üç aday içinden seçilmektedir. Taraf devletlerin önereceği bu üç adaydan en az biri, aday listesini önerenin dışındaki bir devlet vatandaşı olmalıdır (m. 36).⁴⁵

⁴¹ Diana Contreras-Garduño, "The Inter-American System of Human Rights", s. 597.

⁴² Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 304.

⁴³ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1241.

⁴⁴ Yurdanur Ural Uslan/Tuğba Güner, "İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 19, S. 2, 2014, s. 314.

⁴⁵ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 40-41; Diana Contreras-Garduño, "The Inter-American System of Human Rights", s. 599.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine göre Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu üyeliği, Sözleşmenin tarafı devletlerle sınırlı değildir. Komisyon, aynı zamanda Amerikan Devletleri Örgütü Şartı çerçevesinde görev yapan bir organ olduğu için Komisyon üyeleri sadece Sözleşme tarafı devletlerin değil, Amerikan Devletleri Örgütüne üye devletlerin vatandaşları arasından seçilebilmektedir. Komisyon üyelerinin seçiminde yine Amerikan Devletleri Örgütüne üye bütün devletler söz sahibidir. Sözleşmeye göre Komisyon, ADÖ üyesi bütün devletleri temsil etmektedir (m. 35). Komisyon üyeleri bütün Amerikan Devletleri Örgütüne taraf devletler adına hareket etmektedir.⁴⁶

Komisyonunda aynı devlet vatandaşı iki üye görev alamaz (m 37/2). Bunun yanında Komisyon üyelerinin görev süresi dört yıldır. Bir defa seçilmiş bir üye sadece bir defa daha yeniden seçilebilir (m. 37/1).⁴⁷ Komisyon üyeleri vatandaşı oldukları devletin temsilcileri olarak değil, bağımsız olarak görev icra etmekle sorumludurlar.⁴⁸

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin 39. maddesine göre Komisyon, kendi statüsünü hazırlayacak ve Genel Kurulun onayına sunacaktır. Komisyon, yönetmeliğini (usul kurallarını) kendisi tespit edecektir.⁴⁹ Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonra Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Statüsü ADÖ tarafından 1979 yılında 447 sayılı Karar ile kabul edilmiştir. Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları ise 08.04.1980 tarihinde kabul edilmiştir. Usul Kuralları sonraki dönemlerde birçok değişikliğe uğramıştır.⁵⁰ 2001 tarihinde yürürlüğe giren Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları m. 14/1 göre, Komisyon her yıl en az iki düzenli oturumda ve gerekli olduğunu düşündüğü sayıda özel (olağanüstü) oturumda toplanacaktır. Komisyon tarafından aksine karar verilmediği müddetçe Komisyonun oturumları ka-

⁴⁶ Buergenthal, "The American and European Conventions on Human Rights: Similarities and Differences", s. 158.

⁴⁷ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 41.

⁴⁸ Doğan/Özdemir, İnsan Hakları Hukuku, s. 315-316.

⁴⁹ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 41.

⁵⁰ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1241-1242.

palı (gizli) yapılacaktır (UK. m. 14/4).⁵¹ Komisyonunun kendi usul kurallarında yaptığı son değişiklik 1 Ağustos 2013'te yürürlüğe girmiştir.⁵²

Komisyon üyeleri bazı durumlarda Komisyona sunulmuş olan herhangi bir konunun tartışılmasına, soruşturulmasına, müzakeresine ve karara bağlanmasına katılamazlar. Üyeler, Komisyonun genel ya da özel değerlendirmesine konu olan Devletin vatandaşı iseler ya da daha önce o devletin diplomatik ajanı sıfatıyla tescil edilmiş veya görev ifa etmiş iseler Komisyonun belli bir konudaki çalışmasına katılamazlar. Yine meselenin dayanağını oluşturan aynı olgulara ilişkin bulunan bir kararın alınmasına daha önce herhangi bir sıfatla katılmış iseler veya bu kararda menfaati bulunan taraflardan birisinin danışmanı ya da temsilcisi sıfatıyla tasarrufta bulunmuş iseler Komisyonun çalışmasına katılamazlar (UK. m. 17/2). Bu durumun yanında bir Komisyon üyesi kendisinin veya bir başka Komisyon üyesinin çalışmadan veya kararın alınması sürecine katılımdan kaçınması gerektiği yönünde görüş bildirebilir (UK. m. 17/3). Eğer Komisyon üyesi, kendisinin çalışmadan ya da karar alımı sürecine katılımından kaçınması gerektiği kanaatinde ise, engellilik halinin geçerli olup olmadığına karar verecek olan Komisyona bu konuda bilgi verecektir (UK. m. 17/3).⁵³

Komisyon oturumlarında toplanma yeter sayısı, üyelerin mutlak çoğunluğunun sayısı olan 4'tür (UK. m. 16). Komisyon, taraf bir devletteki insan hakları durumuna ilişkin bir raporun kabulünde üyelerinin mutlak çoğunluğunun oyu ile karar alacaktır (UK. m. 18/1). Bunun dışında –Usul Kuralları 18. maddede belirtilen haller dışında- karar yeter sayısı, hazır bulunan üyelerin çoğunluk oyudur (UK. m. 18/2).⁵⁴

Usul Kuralları m. 22'ye göre, Komisyonun resmi dilleri İspanyolca, Fransızca, İngilizce ve Portekizce'dir. Komisyonun çalışma dilleri ise, üyelerinin konuştukları dillere uygun olarak Komisyon tarafından her iki yılda bir karara bağlanır (UK. m. 22).⁵⁵

⁵¹ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 79-80.

⁵² Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları, <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/rulesiachr.asp>, erişim: 05.08.2019.

⁵³ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 81.

⁵⁴ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 82; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1243.

⁵⁵ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 83.

b) Komisyonun İşlevleri

Temel işlevlerinden biri insan haklarına riayet edilmesini ve insan haklarının savunulmasını geliştirmek olan Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonuna herhangi bir kişi, kişiler grubu veya (ADÖ üyesi devletlerden birinde veya daha fazlasında yasal olarak tanınmış bulunan) hükümet dışı organizasyonlar dilekçe ile başvuruda bulunabilirler. Başvurucular kendi adlarına ya da üçüncü kişiler namına başvuruda bulunabilirler (UK. m. 23).⁵⁶ Sözleşmenin koruma sistemini Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS) koruma sisteminden ayıran başlıca farklardan biri, başvurucuların üçüncü kişiler adına da başvuruda bulunabiliyor olmasıdır.

Komisyonunun önüne gelen dilekçeler Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisinde; Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanındaki Ek Protokolde; Ölüm Cezasının Kaldırılmasına Dair Protokolde; Amerikalılararası İşkencenin Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinde; Kişilerin Zorla Kaybedilmeleri Hakkında Amerikalılararası Sözleşmede ve/veya Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılması Hakkında Amerikalılararası Sözleşmede tanınmış bulunan insan haklarından birinin ya da birkaçının ihlal edildiği iddiasına dönük olacaktır (UK. m. 23).⁵⁷

Belirtilen Sözleşme ve/veya Bildirilerde tanınan hakları ihlal edildiği iddiasında olan kimseler ister Komisyona sundukları dilekçede isterlerse de ayrı bir yazıyla Komisyon önünde kendilerini temsil etmek üzere bir avukatı ya da başka bir kişiyi görevlendirebilirler (UK. m. 23). Komisyon, gerekli gördüğü takdirde bir dilekçeyi re'sen de işleme koyabilir (UK. m. 24).⁵⁸

Sözleşmenin 49 ve 50. maddelerinde belirtildiği üzere, Sözleşmeye taraf olmayan devletler aleyhine de Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisinde tanınan hakların ihlal edildiği iddiasıyla Komisyona başvuru yapılabilir. Ancak bu başvuruda da Sözleşmeye taraf olan devletler aleyhine yapılan başvurularda takip edilen usul geçerli olacaktır. Buna göre başvuruların, kabul edilebilirlik

⁵⁶ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 83.

⁵⁷ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 84-85.

⁵⁸ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 84.

kriterlerine uygunluğu aranacaktır.⁵⁹ Komisyon, Sözleşmeye taraf olan ya da olmayan herhangi bir Amerikan Devletleri Örgütü üyesi devletin uygulamalarına ilişkin kişi veya gruplarca yapılacak şikayetleri kabul etme yetkisine sahiptir. Bu kapsamda Komisyon, ABD de dahil olmak üzere Sözleşmenin tarafı olmayan ya da taraf olan birçok ülke aleyhine gelen şikayetler konusunda inceleme başlatmış ve Jack Donnelly'e göre önemli bölgesel sorunlar da dahil olmak üzere bağımsız ve etkin faaliyet yürütmüştür.⁶⁰

Usul kuralları ile Komisyona gerekli olduğu takdirde önleyici tedbir alınmasını isteme yetkisi tanınmıştır. Buna göre ciddi ve acil nitelik taşıyan vakalarda ve temin edilen bilgi uyarınca gerekli olan her zaman Komisyon kendi inisiyatifiyle ya da bir tarafın talebi üzerine kişilerin telafisi olanaksız zararlar görmelerini engelleyecek önleyici tedbirlerin alınmasını ilgili devletten talep edebilir (UK. m. 25/1).⁶¹ Komisyon, geçici önlemler alınması kararını vermekle yetkili olduğu halde gereken önlemlerin alınması kararının gereğinin yapılması nihayetinde taraf devletin uhdesindedir.

Usul Kuralları Komisyona geçici önlem konusunda iki tür yetki vermiştir; birincisi bizzat Komisyon tarafından geçici önlem kararı verilebilmesi, ikincisi ise Komisyonun Mahkemeden geçici önlem kararı verilmesini talep etme yetkisidir.⁶²

Usul Kurallarının 25. maddesinde belirtildiği üzere Komisyon önleyici tedbir alınmasını taraf devletten isteyebilir. Bunun yanında Usul Kurallarının Komisyonun Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi ile ilişkilerini düzenleyen III. Başlık kısmında belirtildiği üzere Komisyon bazı hallerde geçici önlemler alınmasını Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinden isteyebilir (UK. m. 74). Buna göre fevkalade vahim ve acil nitelik taşıyan vakalarda ve incelenmesi için henüz Mahkemeye sunulmamış bir konuda kişilerin telafisi olanaksız zarara uğramalarının önlenmesi için Komisyon gerekli önlemler alınmasını Mahkemeden talep edebilir. Komisyon, vahim ve acil durumlarda önleyici tedbir alınmasını taraf devletten talep edebilirken 74. maddeye göre *fevka-*

⁵⁹ Usulan/Güner, "İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi", s. 315; Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 98.

⁶⁰ Jack Donnelly, **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, Çev. Mustafa Erdoğan, Levent Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s. 228.

⁶¹ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 84.

⁶² Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1243.

lade vahim (ağır) ve acil durumlarda ve incelenmesi için henüz Mahkemeye sunulmamış bir konuda Mahkemeden geçici önlem alınmasını isteyebilmektedir.⁶³ Burada vahim (ağır) ve fevkalade vahim (ağır) durumlar arasındaki fark belirtilerek Komisyona bir takdir yetkisi sunulmuştur. Komisyonun Mahkemeden geçici önlem talep edebilmesi için gerekli bir şart, konunun henüz Mahkeme önüne gelmemiş olmasıdır. Mahkemenin incelemesine girmiş bir konuda Komisyonun geçici önlem talep yetkisi kaldırılarak Komisyon ve Mahkeme arası ilişkilerde karışıklığa yer bırakılması önlenmiştir. Bununla birlikte uygulamada Komisyonun; hem önünde derdest olan ve dolayısıyla henüz Mahkemeye sunulmamış başvurularda hem de Komisyonda sonuca bağlanıp Mahkemeye gönderilmiş bulunan başvurularda olmak üzere her iki halde Mahkemeden geçici önlem kararı vermesini talep ettiği bildirilmektedir.⁶⁴

Mahkemelerin, önüne gelen başvuruyla ilgili geçici tedbir kararı vermeleri birçok yargı sisteminde mevcut bir durumdur. Bununla birlikte henüz Mahkeme önüne gelen bir başvuru olmadan Mahkemenin geçici tedbir kararı verebilmesine imkan tanıdığından Amerikan İnsan Hakları yargısı bu noktada farklı düşmektedir.⁶⁵

Komisyon, sadece Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine taraf devletler aleyhine ihlal iddiası içeren başvuruları kabul etmemektedir. Aynı zamanda Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olmayan ancak ADÖ üyesi olan devletlere ilişkin, Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisinde düzenlenen insan haklarının ihlal edildiği iddiasını içeren dilekçeleri de kabul edip incelemektedir (UK. m. 49).⁶⁶

Komisyonun bireysel haklar sistemine ilişkin yetkileri üye ülkelerde insan hakları normlarına uygunluğun iletilmesi konusunda etkili bir araçken Komisyon aynı zamanda iki güçlü yetkisini daha kullanmaktadır. Bunlar; ülkeler hakkında rapor çıkarma ve yerel ziyaretler gerçekleştirilmesidir.⁶⁷

⁶³ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 110.

⁶⁴ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1245.

⁶⁵ Jo M. Pasqualucci, "The Inter-American Human Rights System: Establishing Precedents and Procedure in Human Rights Law", **The University of Miami Inter-American Law Review**, C. 26, S. 2, Kış 1994/1995, s. 312.

⁶⁶ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 98; Diana Contreras-Garduño, "The Inter-American System of Human Rights", s. 600.

⁶⁷ Diana Contreras-Garduño, "The Inter-American System of Human Rights", s. 600.

Komisyon, kendisine yapılan şikayet başvurularını incelemekten başka yıllık rapor hazırlama ve üye devletlerde insan haklarının durumuna dair rapor hazırlama gibi görevleri yerine getirir (UK. m. 56-58). Komisyon her yıl Amerikan Devletleri Örgütü Genel Kuruluna bir yıllık rapor sunar. Bunun yanında Komisyon, görevlerinin ifası bakımından tavsiyeye değer gördüğü konularda çalışmalar yapar ve rapor hazırlar (UK. m. 56).⁶⁸

Komisyonun yıllık raporunda bölgenin bütününde insan haklarının durumu konusunda, devletlere ve ADÖ organlarına yönelik tavsiyeleri de içeren, bir değerlendirme bulunacaktır. Bunun yanında insan hakları alanında hedeflere ulaşılmasında kaydedilen ilerlemeler veya mevcut güçlükleri belirten izleme raporları, bireysel başvurular hakkında Komisyon tarafından yayımlanması onaylanan raporlar gibi hususlar yıllık rapor içerisinde yer alacaktır (UK. m. 57/1). Yıllık raporun yanında Komisyon, belli bir devlette insan haklarının durumuna dair bir genel ya da özel rapor hazırlayabilir. Bu rapor bir değerlendirme yapabilmesine olanak sağlamak üzere üye devletin hükümetine iletilir. İlgili devletin değerlendirmeleri ışığında Komisyon raporunu muhafaza edebilir ya da değiştirebilir ve ne şekilde yayımlanacağına karar verebilir. Raporun yayımlanmasının ardından Komisyon bu raporu üye devletlere ve ADÖ Genel Kuruluna iletir (UK. m. 58).⁶⁹

Komisyonun Amerikan Devletleri Örgütü üyesi herhangi bir devlet hakkında hazırlayacağı bu raporlar genellikle Komisyonun ilgili devlete gerçekleştireceği ziyareti takip ederler. Bu raporlar ilgili ülkede insan haklarının genel durumuna ilişkin bilgi içerebilecekleri gibi yerli halkların hakları veya çocukların durumu gibi belirli haklara ilişkin bilgi de içerebilirler.⁷⁰

Komisyon, belirtilen bu raporlar kapsamında insan haklarına ilişkin genel alanları ya da sorunları adres gösteren tematik raporlar yayımlayabilir. Bu tematik raporlar bölgede belli bir hakka riayeti incelemek ve açıklamak amacıyla taşır. Aynı zamanda seçilen bütün ADÖ üyesi devletlerin tanınan haklar ya da önerilen tedbirlere yaklaşımı tanımlanmaya çalışılır. Bu amaçlarla Komisyon ölüm cezası, ifade özgürlüğü, yerli halkların hakları, göçmen işçilerin hakları

⁶⁸ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 101-102.

⁶⁹ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 101-103.

⁷⁰ Diana Contreras-Garduño, "The Inter-American System of Human Rights", s. 600.

gibi konularda detaylı raporlar hazırlamakla görevli özel raportörler atar.⁷¹ Dolayısıyla Komisyonun belli alanlara özgülenmiş raportörlükleri bulunmaktadır.

Usul Kurallarında belirtildiği üzere Komisyon, görevlerini daha iyi yerine getirebilmek için raportörlükler ve çalışma grupları oluşturabilir. Raportörler Komisyon üyeleri arasından olabileceği gibi dışından da olabilir (UK. m. 15).⁷² Raportörlükler; ülke raportörlükleri, tematik raportörlükler ve Komisyon tarafından görevlendirilen diğer kişilere verilen özel raportörlükler olarak ayrılmıştır.⁷³

Komisyon, ayrıca, yerinde ziyaretler yapmaya da yetkilidir. Gerekli görülen yerlerde insan haklarının durumunu birinci elden değerlendirmek için devletlerin daveti veya rızasıyla ziyaretler gerçekleştirebilir. Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonunun kendi görevli personeli, diğer komisyon üyeleri ve ilgili raportörlerden oluşan bir delegasyon tarafından bu ziyaretler gerçekleştirilir. Delegasyon, Komisyona izin verildiği doğrultuda ülkede ne olduğuna ilişkin birinci elden bilgi edinebilmek için sivil toplum temsilcileri ve ilgili ülkenin yüksek otoriteleri ile oturumlar yapabilir. Komisyon yerinde ziyaretlerin daha etkili olması için kamuyu bilgilendirmek kapsamında basın toplantıları düzenleyebilmekte ya da bulgularını yayınlatabilmektedir. Bu durum sadece ulusal düzeyde değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde belli bir ülkedeki insan haklarının durumuna ilişkin tartışmalar konusunda doğrudan etkiye sahiptir.⁷⁴

Dominik Cumhuriyeti, Komisyon'un ülke topraklarına girişini izin veren, yerinde ziyarete konu olan ilk ülkedir. Komisyon, Dominik Cumhuriyetine ziyaretinde hükümet ve muhalefet liderleriyle, ülkenin her yerinden kilise, firma, sendika temsilcileriyle ve bireylerle görüşmeler gerçekleştirmiştir.⁷⁵ Hükümetler tarafından yerinde ziyaretlere izin verilmemesi karşılaşılmayacak bir olasılık değildir. Bununla birlikte taraf devletlerin yerinde ziyarete izin vermemesi ve Komisyonun bu konuda ulusal dirençle karşılaşması ilgili ülke açısından Komisyonun ziyaret üzerine hazırlayacağı raporun sorumluluğundan kur-

⁷¹ Diana Contreras-Garduño, "The Inter-American System of Human Rights", s. 600; Goldman, "History and Action: The Inter-American Human Rights System and the Role of the Inter-American Commission on Human Rights", s. 882.

⁷² Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 80.

⁷³ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1243.

⁷⁴ Diana Contreras-Garduño, "The Inter-American System of Human Rights", s. 601.

⁷⁵ Doğan/Özdemir, İnsan Hakları Hukuku, s. 320.

tulma anlamına gelmemektedir. Yerinde ziyaret gerçekleştiremese de Komisyon, ilgili ülke hakkında rapor hazırlayabilir.⁷⁶

II.ii. Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi:

a)Mahkemenin Yapısı

Amerikan İnsan Hakları Sisteminin tek bağımsız yargısal organı olan Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi Kosta Rika'nın San José şehrinde bulunmaktadır. Mahkeme, bir temyiz mercii değildir. Ulusal yargı sistemlerini destekleyici ve tamamlayıcıdır. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde tanınan hakları uygulamak, korumak ve yüceltmek öncelikle ve temel olarak ulusal anayasal sistemlerin görevidir. Bu nedenle Mahkeme ikincil bir rol oynamaktadır.⁷⁷ Diğer uluslararası yargı organlarının da sahip olduğu ikincillik vasfı Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi için de geçerlidir.

Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi, en üst düzeyde ahlaki nitelikleri haiz, insan hakları alanında yetkinlikleriyle tanınmış ve hukukçu olan ADÖ üyesi ülke vatandaşı yedi yargıçtan oluşur (m. 52/1). Mahkeme yargıçları Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olan devletler tarafından seçilir. Önceki bölümde değinildiği üzere Komisyon üyeleri ADÖ Genel Kurulu tarafından seçilmekteydi. Mahkeme yargıçları ise Örgüt Genel Kurulunda, Sözleşmeye taraf devletlerin mutlak çoğunluğunun gizli oyuyla seçilmektedir (m. 53/1). Yine Komisyona üye önerisinde olduğu gibi Mahkemeye önerilecek yargıç adayları da Sözleşmeye taraf bir devlet veya Amerikan Devletleri Örgütü üyesi herhangi bir diğer devletin vatandaşları arasından olacaktır. Sözleşmeye taraf devletler aday gösterebilmektedir. Devletler, en az bir adayın, aday listesini öneren devletin dışındaki bir devlet vatandaşı olması kaydıyla üç aday içeren bir liste önereceklerdir (m. 53/2).⁷⁸ Amerikan Sisteminde AIHM'ye yargıç seçilmedeki usulden farklı olarak taraf devletler kendi sunacakları listede kendi vatandaşları dışından bir kişiyi önermek zorundadırlar.

⁷⁶ Mehmet Semih Gemalmaz, **Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Latin Amerika'da İnsan Hakları**, Kavram Yayınları, İstanbul, 1991, s. 134-135.

⁷⁷ Diana Contreras-Garduño, "The Inter-American System of Human Rights", s. 605.

⁷⁸ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 48-49; Diana Contreras-Garduño, "The Inter-American System of Human Rights", s. 605.

Her ne kadar Mahkeme yargıçlarının atanabilmesi için, diğer uluslararası mahkemelerde olduğu gibi, insan hakları alanında yetkinlikleriyle tanınmış hukukçu olmak ve yüksek ahlaki niteliklere sahip olmak gibi özellikler aransa da Amerikan Sisteminde devletlerin bu özelliklere sahip olmayan kişileri, kasten ya da farkında olmadan, yargıç adayı olarak gösterebildikleri yönünde eleştiriler getirilmektedir. Bunun yanında Mahkemenin yedi olan yargıç sayısı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 47 olan yargıç sayısı ile karşılaştırılarak Mahkemenin saygınlığı ve içtihatları üzerinde negatif etki yarattığı için eleştirilmektedir. Bu nedenle Mahkeme yargıçlığına aday olanların yeterliliğini incelemek üzere devletlerarası bir komite kurulması yönünde literatürde öneriler sunulmaktadır.⁷⁹

Mahkemede aynı devlet vatandaşı iki yargıç görev yapmamaktadır (m. 52/2). Altı yıllık bir görev süresi için seçilen yargıçların yeniden seçilmeleri yalnız bir defaya mahsustur. Bununla birlikte bir yargıcın görev süresi dolsa bile, görülmeye başlanılmış olup halen derdest olan davalar bakımından yeni seçilmiş yargıçların bu vakalarda görev süresi dolan yargıçların yerine geçmesini temin etmek için, görev süresi dolan yargıcın ilgili davalarda görev almaya devam etmesi öngörülmüştür (m. 54).⁸⁰

Mahkeme müzakerelerinin görülebilmesi için oturum yeter sayısı beş yargıçtır. Mahkemeye götürülmüş bütün vakalarda Komisyonun Mahkeme önünde hazır bulunması gerekmektedir (m. 56-57).⁸¹ Müzakerelerde kararlar hazır bulunan yargıçların çoğunluğunun oyu ile alınır. Müzakereler kapalı oturumda yapılır, buna karşılık duruşmalar aksi yönde karar verilmedikçe alenidir ve hükümler aleni oturumda açıklanır.⁸²

Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonunun olduğu gibi, Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin de Sözleşmenin 60. maddesine göre kendi statüsünü kendisinin hazırlaması öngörülmüştür. Mahkeme kendi usul kurallarını kendisi kabul eder (m. 60). Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi Statüsü 1979 yılında Amerikan Devletleri Örgütü Genel Kurulunun 448 numaralı kararıyla kabul edilmiştir. Mahkemenin usul kuralları da 09.08.1980 tari-

⁷⁹ Pasqualucci, "The Inter-American Human Rights System: Establishing Precedents and Procedure in Human Rights Law", s. 359-360.

⁸⁰ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 48-49.

⁸¹ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 50.

⁸² Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1247.

hinde kabul edilmiş ve bu tarihten sonra birçok kez değişikliğe uğramıştır.⁸³ Mahkemenin Usul Kurallarında yapılan son değişiklikler 1 Ocak 2010'da yürürlüğe girmiştir (UK. m. 78).⁸⁴

b) Mahkemenin Görev ve Yetkileri

Mahkeme, Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu tarafından önüne getirilen vakaları incelemek ve karara bağlamak konusunda yetkilidir (m. 61). Sistem içerisinde buna Mahkemenin “çekişmeli yargı yetkisi” denilmektedir. Mahkemenin ayrıca danışma görüşü üretme yetkisi de bulunmaktadır (m. 64).⁸⁵ Mahkeme, danışma görüşünde bulunma yetkisini kullanırken sadece Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin yorumu konusunda değil, Amerikan Devletlerindeki diğer insan hakları sözleşmelerinin yorumu konusunda da yetkilidir (m. 64/1).⁸⁶

Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi, çekişmeli yargısında sıklıkla Avrupa içtihadına, daha az olarak da Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin kararlarına atıfta bulunmaktadır. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde yer alan kavramları tanımlamak için dahi harici metinlere başvurabilmektedir. Örneğin, Sözleşmenin çocuk haklarına ilişkin 19. maddesinde yer alan “çocuk” kavramının içine kimlerin girdiğini tespit için Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinden yararlanmıştır. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesindeki hak ve özgürlüklerin kapsamı konusunda bir yorum yöntemi olarak diğer sistemlere başvurabilmektedir.⁸⁷ Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi de genel uluslararası hukuk⁸⁸la ilişkisini kurmak için Mahkeme tarafından

⁸³ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1246-1247.

⁸⁴ Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları, <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/rulesiachr.asp>, erişim: 05.08.2019.

⁸⁵ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1249; Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 605.

⁸⁶ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 52; Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 605.

⁸⁷ Hennebel, “The Inter-American Court of Human Rights: The Ambassador of Universalism”, s. 93-94.

⁸⁸ Genel uluslararası hukuk, uluslararası örf ve adet hukukudur. Işıl Özkan, “Uluslararası Hukuk-Ulusal Hukuk İlişkileri”, *Journal of Yasar University*, C. 8, Özel Sayı, 2013, s. 2134. <https://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/1-1-C5%9F%C4%B11-C3%96ZKAN.pdf>, erişim: 12.06.2019.

bir araç olarak kullanılmaktadır.⁸⁹ Benzer şekilde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de kimi kararlarında Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarına atıfta bulunabilmektedir.⁹⁰

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin 62. maddesine göre, Sözleşmeye taraf devletler Amerikan İnsan Hakları Mahkemesinin yargılama yetkisini tanıdıklarını ayrı bir beyanla açıklayacaklardır.⁹¹ Mahkemenin yargılama yetkisinin tanındığına ilişkin beyan Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin onaylandığı tarihte ya da Sözleşmeye katılma belgesi depo edilirken veyahut herhangi bir müteakip zamanda yapılabilir. Taraf devletler, koşulsuz olarak veya karşılıklılık koşuluyla ya da belirli bir süre veya belirli vakalar için Mahkemenin yargılama yetkisini tanıdıklarına ilişkin beyanda bulunabilirler (m. 62/1-2).⁹² Avrupa İnsan Hakları yargılamasında karşılıklılık esası kabul görmezken Amerikan İnsan Hakları yargılamasında karşılıklılık esası (koşulu) kabul görmektedir. İnsan haklarının etkin korunmasının sağlanması için karşılıklılık koşulunun aranmamasının evleviyetle tercih edilmesi gerekir. Aksi takdirde insan hakları devletlerarası siyasetin konusu haline gelecektir. Yine belirli süreler ya da belirli vakalar için Mahkemenin yargı yetkisinin tanınması insan haklarının sürekli etkin koruma altında olmasının önünde bir engeldir.

Taraf devletler karşılıklılık koşuluyla ya da belirli vakalar veya belirli süreler için Mahkemenin yargı yetkisini tanıma beyanında bulunma imkanına sahipken yetki bir defa tanındıktan sonra tanıma beyanının geri çekilmesi mümkün görülmemektedir. Örneğin, Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin yargı yetkisini tanıyan Peru'nun kendisi aleyhine karar verilmesinden sonra çekişmeli yargı yetkisini geri almak istemesi Mahkemece kabul edilmemiştir. Mahkeme, çekişmeli yargı yetkisinin tanınmasından sonra bu yetkinin geri alınmasına Sözleşmenin izin vermediği yönünde karar vermiştir.⁹³ Aksi duru-

⁸⁹ Ayrıca insan hakları sistemi Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesince genel uluslararası hukuktan ayrı ve üstün olarak kabul edilmektedir. Lucas Lixinski, "Treaty Interpretation by the Inter-American Court of Human Rights: Expansionism at the Service of the Unity of International Law", *The European Journal of International Law*, C. 21, S. 3, 2010, s. 602.

⁹⁰ Örnek olarak bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Opuz/Türkiye, Üçüncü Daire, BN.: 33401/02, K.T.: 09.06.2009, Pr. 83, 84, 86.

⁹¹ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1248.

⁹² Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 51-52.

⁹³ David Weissbrodt, Connie de la Vega, *International Human Rights Law*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2007, s. 331'den aktaran Doğan/Özdemir, İnsan Hakları Hukuku, s. 328.

mun kabulünde, taraf devletlerin süresiz olarak tanıma beyanlarını çekmeleri söz konusu olacaktır.

Benzer şekilde bir taraf devletçe Mahkemeye danışma görüşü üretmesi için talepte bulunulduktan itibaren talebin geri çekilmesi halinde de Mahkeme bu geri çekmeyle bağlı olmadığını beyan etmektedir. Mahkemeye göre danışma görüşü talebi geri çekilse dahi talebe ilişkin danışma görüşü açıklanabilir. Zira danışma görüşü için ADÖ üyesi devletlerin tamamının ve Örgütün ana organlarının talepte bulunabilmesi çekişmeli yargı ve danışma faaliyeti arasındaki farkı belirlemektedir. Buna göre danışma görüşlerinin tek muhatabı talepte bulunan devletler değildir.⁹⁴ Danışma görüşü talebinin geri çekilmesinin, talebin içeriği hakkında Mahkemenin danışma görüşü üretmesini engellemediği yönündeki kabulü taraf devletlere ve sistemin organlarına yol gösterilmesi konusunda Mahkemenin etkinliğini ortaya koymaktadır.

Mahkemenin Usul Kurallarına göre, Mahkeme hükümlerine ve kararlarına karşı herhangi bir biçimde itiraz mümkün değildir (UK. m. 31/3).⁹⁵ Bu nedenle Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde kararların temyizi müessesesi bulunmamaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde daireler tarafından verilen kararların itiraz üzerine Büyük Daire tarafından incelenmesi gibi bir usul Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi yargılamasında öngörülmemiştir.

Mahkemenin çekişmeli yargı yetkisi ve danışma görüşü verme yetkisinden başka yargısal olmayan başka faaliyetleri de bulunmaktadır. Mahkemenin yargısal olmayan bu faaliyetleri de yine Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi tarafından öngörülen insan haklarının korunması ve geliştirilmesiyle ilgilidir. Bu faaliyetler özel dergiler çıkarılması ve yayımlanması, çalıştaylar düzenlenmesi, konferanslara katılım gibi eğitsel uygulamalardır. Örneğin, Mahkeme diğer teşkilatlarla birlikte, zaman zaman, ulusal yargılarda Mahkemenin içtihatlarının etkisi ve kabulünün incelenmesine özgü bir dergi olan “Yargısal Diyalog (Jurisprudential Dialogue)” isimli dergiyi yayımlamıştır.⁹⁶ 2010 yılında lisans

⁹⁴ Inter-American Court of Human Rights, Advisory Opinion on Reports of the Inter- American Commission on Human Rights (Art. 51 American Convention on Human Rights), OC-15/97, 14 Kasım 1997, s. 7-8, Pr. 25, 28.

⁹⁵ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 142; Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights, s. 605; Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları, <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/rulesiachr.asp>, erişim: 05.08.2019.

⁹⁶ Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 606.

mezunlarına dönük olarak İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Hakkı isimli farkındalık eğitimi düzenlenmiş, devlet görevlilerine eğitim amaçlı dersler verilmiş, Kosta Rikalı avukatlar için Mahkemenin içtihadı hukukuna ilişkin eğitim toplantıları düzenlemiştir.⁹⁷

Mahkeme aynı zamanda ciddi ve acil vakalarda bireylerin telafisi imkansız zararlara uğramaları için geçici önlem kararı vermekle de yetkilidir. Mahkeme hem önüne gelen başvurularda hem de henüz önüne gelmemiş başvurular için geçici önlem kararı verebilir.⁹⁸ Mahkemenin çekişmeli yargı yetkisi ve diğer yetki ve görevleri ile geçici önlem kararlarına ilişkin hususlara aşağıdaki bölümlerde daha ayrıntılı olarak yer verilmektedir.

III. Sözleşmede İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları

III.i. Komisyona Bireysel veya Devletlerarası Başvuru:

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde AİHS’de olduğu gibi hem devletlerarası şikayet hem de bireysel şikayet usulü bulunmaktadır. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Sisteminde bireysel şikayet usulünün işleyebilmesi için devletlerin ayrı bir bildirimde bulunmasına gerek yoktur. Sözleşmeye taraf olmakla bir devlet bireysel şikayet usulünü de kabul etmiş olmaktadır. Devletlerarası şikayet usulünün işleyebilmesi için ise taraf devletlerin bu tür başvuruları inceleme konusunda Komisyonun yetkisini tanıdıklarına ilişkin ayrı ve özel bir beyanda bulunmaları gerekir.⁹⁹ Dolayısıyla Amerikan İnsan Hakları yargısında Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olmakla üye devletler bireysel başvuru usulünü doğrudan kabul etmiş olmaktadır. Devletlerarası şikayet usulüne taraf olmak için ise üye devletlerin ayrı bir beyanla bu usule taraf olduklarını bildirmeleri gerekmektedir.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine göre bir taraf devlet devletlerarası şikayet usulünü kabul ettiğine dair beyanını Sözleşmenin onay ve depo edilmesi tarihinde bildirebileceği gibi daha sonraki bir tarihte de bildirebilir. Bu tanıma beyanı süresiz olabileceği gibi, belli bir süreyle sınırlı da olabilir ya da belli vakalar için (ad hoc) tanıma beyanı yapılabilir.¹⁰⁰ Ancak Amerikalılararası

⁹⁷ Aslan, “Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi”, s. 291.

⁹⁸ Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 606.

⁹⁹ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1248.

¹⁰⁰ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1248.

Sistemde devletlerarası şikayet mekanizması pek çalıştırılan bir usul değildir. Bununla birlikte aşağıda bireysel şikayet başvuruları için açıklanacak olan usul uygulanabilirliği ölçüsünde devletlerarası şikayet başvurusu için de uygundur.¹⁰¹

Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kurallarınının 23. maddesinde belirtildiği üzere, Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi; Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanındaki Ek Protokol; Ölüm Cezasının Kaldırılmasına Dair Protokol; Amerikalılararası İşkencenin Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi; Kişilerin Zorla Kaybedilmeleri Hakkında Amerikalılararası Sözleşme veya Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılması Hakkında Amerikalılararası Sözleşmeye dayanılarak Komisyona şikayet başvurusunda bulunulabilmektedir. Bu hükümden yola çıkılarak denilebilir ki Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin tarafı olmayan bir Amerikan Devletleri Örgütü üyesi devlete karşı ihlal iddiasının dayanağı olarak Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi gösterilebilir.¹⁰² Dolayısıyla Sözleşmenin tarafı olmayan bir devlete karşı şikayet başvurusunda bulunulamayacağı söylenemez.

a)Komisyonun Kabuledilebilirlik İncelemesi:

i. Başvuru Yapabilecek Kişiler veya Topluluklar

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin 61/1. maddesine göre yalnızca taraf devletler ve Komisyon bir vakayı Mahkemeye sunma hakkına sahiptir.¹⁰³ Sözleşmenin 44. maddesine göre ise herhangi bir kişi, kişi grubu, Amerikan Devletleri Örgütüne üye bir veya daha fazla devlette yasal olarak tanınan herhangi bir hükümet dışı kuruluş Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin bir taraf devletçe ihlal edildiğine ilişkin şikayetlerini Komisyona sunabilirler.¹⁰⁴ Anlaşılacağı üzere öncelikle bir taraf devlet aleyhine başvuruda bulunabilmek için Avrupa İnsan Hakları yargısında olduğu gibi vatandaş olma koşulu aranmamaktadır. Yine Avrupa İnsan Hakları yargılamasında olduğu gibi kişiler, kişi grupları ya da hükümet dışı kuruluşlar başvuruda bulunabilirler. Yalnız, kişiler, kişi

¹⁰¹ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1254.

¹⁰² Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 83-84; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1249-1250.

¹⁰³ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 51.

¹⁰⁴ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 43.

grupları ya da hükümet dışı kuruluşlar sadece Komisyona başvuruda bulunabilirler, Mahkemeye şikayet başvurusunda bulunamazlar.¹⁰⁵ Bireysel başvuruların öncelikle Komisyon, daha sonra Mahkeme önünde görülüp karara bağlanmasına dayanan iki kademeli bu sistem, zaman aldığı ve mağdurun haklarının layıkıyla korunmasında başarısızlığa yol açtığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Buna göre başvurunun Komisyona iletilmesi ve Komisyonun başvuruyu Mahkemeye yönlendirmesi arasında geçen süre yılları bulabilmektedir.¹⁰⁶

Avrupa İnsan Hakları yargılamasından farklı olarak kişiler, kişi grupları ya da hükümet dışı kuruluşlar hem kendi adlarına hem de üçüncü kişiler namına şikayet başvurusunda bulunabilirler.¹⁰⁷ Üçüncü kişiler, mağdurun muvafakati olsa da olmasa da başvuruda bulunabilirler; ancak mağdurun muvafakatinin yokluğunda başvuru yapılacaksa muvafakat yokluğunun haklı bir sebebe dayanması ve bu sebebin devam ettiği süre içinde başvuru yapılması gerekir.¹⁰⁸

Amerikan İnsan Hakları Sistemi, mağdur ya da mağdurun bir yakını olmadığı halde üçüncü kişilere mağdur adına bireysel başvuruda bulunabilme imkanı tanıması özelliğiyle diğer bölgesel ve uluslararası insan hakları sistemlerinden ayrılmaktadır. Sözleşmeye taraf olmakla devletler, bireysel başvuru usulünü doğrudan kabul etmiş sayıldıklarından bir ihlal iddiası gündeme geldiğinde mağdur, mağdur yakını veya ADÖ üyesi devletlerin bir veya birkaçı tarafından tanınmış olan hükümet dışı organizasyonlarca yapılacak bireysel başvuruların tarafı haline geleceklerdir.¹⁰⁹ Buna göre farklı uluslararası organizasyonlar ya da sivil toplum kuruluşları Amerikan İnsan Hakları Sistemi içinde aktif olarak faaliyette bulunabilirler.

Şikayet başvurusunda bulunabilecek hükümet dışı kuruluşlar açısından söylenebilir ki yukarıda belirtildiği üzere bu hükümet dışı kuruluşların Amerikan Devletleri Örgütüne üye bir veya daha fazla devlette yasal olarak tanınmış olması zorunluluğu bulunmaktadır. Bununla birlikte aleyhine başvuruda bulu-

¹⁰⁵ Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, s. 1250.

¹⁰⁶ Jo M. Pasqualucci, "The Inter-American Human Rights System: Establishing Precedents and Procedure in Human Rights Law", *The University of Miami Inter-American Law Review*, C. 26, S. 2, Kış 1994/1995, s. 307.

¹⁰⁷ Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, s. 1250.

¹⁰⁸ Diana Contreras-Garduño, "The Inter-American System of Human Rights", s. 602.

¹⁰⁹ Pasqualucci, "The Inter-American Human Rights System: Establishing Precedents and Procedure in Human Rights Law", s. 315.

nulan devlette yasal olarak tanınmamış olabilirler. Nitekim Komisyon da bu kuralı dar yorumlamamış ve kendi devletleri tarafından resmen tanınmamış durumda olan hükümet dışı kuruluşların Komisyona şikayet başvurularını kabul etmiştir.¹¹⁰ Böylelikle kendi devletleri tarafından resmen tanınmayan hükümet dışı kuruluşlara uluslararası bir hukuksal tanıma kazandırılmaktadır.¹¹¹

Bireysel başvuruda şikayetçi şahsen başvuruda bulunabileceği gibi başvurusunu bir avukat ya da temsilci vasıtasıyla da yapabilir.¹¹² Komisyon, bir bireysel başvuru kendisine ulaştığı zaman kabuledilebilirlik incelemesi için öncelikle Sözleşmenin 46. maddesinde belirtilen hususları arayacaktır. Buna göre başvurunun; iç hukuk yollarına başvurulmuş ve iç hukuk yolları tüketilmiş olduktan sonra yapılması, iç hukuk yolları tükettikten sonra 6 ay içinde başvuru yapılmış olması, başvuru konusunun bir başka uluslararası çözüm mercii önünde derdest olmaması, şikayet dilekçesinin başvuruda bulunan kişi ya da kişilerin veya kuruluşun kendisinin veya yasal temsilcisinin adını, uyrukluğunu, mesleğini, ikametgahını ve imzasını içermesi gerekmektedir.¹¹³

ii. İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi

Bireysel başvuruda iç hukuk yollarının tüketilmesinin istisnası Sözleşme ve Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kurallarında gösterilmiştir. Bilindiği üzere Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının istisnası belirtilmemektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatlarıyla iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının istisnası tanınmıştır. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde ise iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının hangi durumlarda beklenmeyeceği açıklanmıştır. Buna göre (m. 46/2), ilgili devletin iç hukuku, ihlal edildiği ileri sürülen hak ya da hakların usulüne uygun biçimde korunmasını sağlayamadığında; haklarının ihlal edildiğini ileri süren taraf iç hukuk yollarına başvurmadan yoksun bırakılmış ya da bunları tüketmesi engellenmiş olduğunda veya iç hukuk yolları içinde kesin bir hükme varılmasında haklı görülemeyecek bir gecikme olduğunda iç hukuk yol-

¹¹⁰ Edmundo Vargas Carreno, "Some Problems Presented by the Application and Interpretation of the American Convention on Human Rights", American University Law Review, Vol. 30, No. 1, 1980, s. 127-145'den aktaran Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, 7. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 1250.

¹¹¹ Gemalmaz, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Latin Amerika'da İnsan Hakları, s. 150.

¹¹² Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1250.

¹¹³ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 44-45.

larının tüketilmesi şartı aranmayacaktır. Buna göre ihlal edildiği ileri sürülen hak veya hakların korunması için ulusal hukuk, usulüne uygun yargılanma olanağı temin etmiyor veya iç hukuk yollarına başvuru imkanı verilmiyor veya iç hukuk yollarının tüketilmesi engelleniyor ise iç hukuk yollarının tüketilmesi şartı aranmayacaktır.¹¹⁴

Komisyonun Usul Kurallarından madde 28/h’de belirtildiği üzere, şayet iç hukuk yollarının tüketilmesi olanaksız ise başvurusunun, bu durumu gösterir bilgileri başvurusuna eklemesi gerekmektedir.¹¹⁵ Usul Kuralları m. 32/1’e göre Komisyon, iç hukuk yollarını tüketen kararın mağdur olduğunu ileri sürene bildirilmiş bulunduğu tarihten itibaren altı ay içinde sunulan dilekçeleri inceleyecektir.¹¹⁶ Bununla birlikte iç hukuk yollarının tüketilmesi koşulunun istisnalarının uygulanabilir olduğu hallerde başvuru şikayetini makul bir süre içinde Komisyona iletmış olmalıdır. Burada makul sürenin ne olduğunu her vakanın özgün şartlarını dikkate alarak Komisyon belirleyecektir.¹¹⁷ Makul zamanın tanımlanmasında standart; sorunun ağırlığı, eylemlerin gerçekleştiği bağlam, potansiyel ihlallerin devam edip etmediği, devlet tarafından alınan önlemler ve başvuru sahiplerinin eylemleri gibi ilgili aktörler arasındaki etkileşimi değerlendiren bir teste dayanır.¹¹⁸ Yine kimi vakalar açısından iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından altı ay içerisinde başvuru yapılması koşulunun istisnasını “süre giden ihlal” vakaları oluşturacaktır. Süre giden ihlal vakalarında altı ay süre kuralı aranmayacaktır.¹¹⁹

İç hukuk yollarının tüketilmesine ilişkin ispat külfeti hakkında Usul Kuralları m. 31/3’te özel bir hüküm getirilmiştir. Buna göre başvuru iç hukuk yollarının tüketilmesi gereğine uygun davranma konusunu ispat edemediğini ileri sürmüş ve konu, dosyadaki verilerden açıkça anlaşılamiyorsa ilgili devlet, iç hukuk yollarının tüketilmemiş olduğunu Komisyona göstermek zorundadır. Eğer başvuru iç hukuk yollarının tüketilmesi gereğinin istisnasına dayandığı-

¹¹⁴ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 45; Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1251; Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 603.

¹¹⁵ Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları, <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basic/rulesiachr.asp>, erişim: 05.08.2019.

¹¹⁶ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 86-89.

¹¹⁷ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1250-1251.

¹¹⁸ Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 603.

¹¹⁹ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1251.

nı belirtiyor ve bu durumu ispat edemiyorsa devlet, iç hukuk yollarının mevcut ve tüketilebilir olduğunu kanıtlamak zorundadır. Burada ispat külfeti ilgili devlete yüklenmiştir. Konu hakkında Avrupa İnsan Hakları yargılamasına bakılacak olursa Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun geliştirdiği içtihadı göre başvurunun, iç hukuk yollarını tükettiğine ilişkin ön kanaat verecek delil sunması halinde ilgili devlet, iç hukuk yollarının mevcut ve tüketilebilir olduğunu ispatlama yükü altına girmektedir.¹²⁰ Jo. M. Pasqualucci'ye göre, iç hukuk yollarının mevcut ve tüketilebilir olduğuna dair ispat külfetinin devlete yüklenmiş olması, tüketilmemiş iç hukuk yollarının ulaşılabilirliği ve etkililiği hakkında bilgiye en sıhhatli şekilde devletin sahip olacağı düşüncesi dolayısıyla isabetlidir.¹²¹

iii. Bir Başka Uluslararası Çözüm Merciiine Başvurulmamış Olması

Şikayet başvurusu için iç hukuk yollarının tüketilmesi şartıyla birlikte gereken bir diğer şart, aynı uyuşmazlığın bir başka uluslararası mercii önüne götürülmemiş olmasıdır. Buna göre bir başka uluslararası çözüm merciiine götürülmüş başvuruda ihlal edildiği ileri sürülen hak ve bu ihlale yol açan olay ile şikayetçi ve şikayet edilen aynı ise aynı uyuşmazlık mevcut demektir. Aynı uyuşmazlığın hem Amerikan İnsan Hakları Komisyonuna hem de başka uluslararası mercie götürülmüş olması kabuledilemezlik kararı verilmesine sebeptir. Bu koşul, bütün sözleşmelerde bulunan standart kurallardandır. Amerikalıların İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları madde 33/2'de bu şartın da istisnası tanınmış bulunmaktadır.¹²²

Amerikalıların İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları m. 33/2'de belirtildiği üzere aynı uyuşmazlığın bir başka uluslararası mercii önüne götürülmüş olmaması kuralının istisnası üç halde mümkündür: Birincisi, başka bir örgüt önünde takip eden usul, ilgili devletteki insan hakları durumuna dair bir genel incelemeyle sınırlı ise ve o diğer mercii tarafından Komisyon önündeki dilekçenin konusunu teşkil eden spesifik olgular hakkında hiçbir karar verilmişse, Komisyon önüne gelen başvuruyu yine inceleyecektir. İkinci olarak, uyuşmazlığın sunulduğu diğer organ tarafından şikayet hakkında etkili bir çözüm teşkil edecek sonuca varılamayacak ise Komisyon başka bir uluslararası mercie sunulmuş olsa bile başvuruyu inceleyecektir. Üçüncü olarak, Komisyon

¹²⁰ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1251.

¹²¹ Pasqualucci, "The Inter-American Human Rights System: Establishing Precedents and Procedure in Human Rights Law", s. 336.

¹²² Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1252.

önündeki başvuruda ihlalin mağduru dilekçe sahibi ya da ailesinden biri olup başka bir uluslararası mercie başvuran üçüncü taraf konumunda olan biri veya dilekçe sahibinden yetki almamış bir hükümet dışı kuruluş ise Komisyon başvuruyu incelemeye alacaktır. Belirtilmelidir ki Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi dışındaki insan hakları sözleşmeleri çerçevesinde kurulan organların hiçbirinin usul kurallarında, aynı uyumsuzluğun başka bir uluslararası mercii önüne götürülmemiş olması kuralının istisnası bu denli ayrıntılı olarak düzenlenmiş değildir.¹²³ İç hukuk yollarının tüketilmesinin aranmayacağı hallerin Sözleşmede, başka bir uluslararası çözüm merciine aynı konuda başvuruda bulunulmamış olması kuralının istisnalarının ise Komisyonun Usul Kurallarında açıklanmış olması Amerikalılararası İnsan Hakları Sisteminde insan haklarının korunması adına erişilebilirliği artırmaktadır.

Sistemin erişilebilirlik sunduğu bir diğer alan, yeterli maddi durumu olmayan başvuru için Yasal Yardım Fonunun destek sağlamasıdır. Kabul edilebilirlik aşamasında başvuru, yargılama giderlerinin karşılanması için Komisyondan mali yardım talep edebilir. Şayet başvuru kriterleri karşılırsa Yasal Yardım Fonu¹²⁴ tarafından bu mali yardım karşılanır.¹²⁵ Mali durumu zayıf olan insanların Mahkeme nezdinde davalarının görülmesinin sağlayan bu adli yardım mekanizması insan haklarının korunması amacına hizmet eden¹²⁶ bir vasıttır.

Başvurular, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde ve uygulanabilir nitelikteki diğer belgelerde yer alan insan haklarının ihlalini kanıtlamayı amaçlayan olguları sergilemediğinde veya başvuru yapan ya da ilgili devletin beyanları başvurunun veya olayın açıkça temelden yoksun ya da kapsam dışı olduğunu

¹²³ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1252.

¹²⁴ Yasal Yardım Fonu (Legal Assistance Fund), Amerikalılararası Savunucu (Inter-American Defence Attorney/Inter-American Defender) ile birlikte Mahkeme ve Komisyon'un 2009'da gerçekleşen reformu ile kurulmuştur. Yasal Yardım Fonu, Amerikan Devletleri Örgütünün bütçesinden değil, gönüllü bağışlarla finanse edilir. Aynı zamanda, görülmekte olan bir davada mağdurların ekonomik kaynaklarının zayıflığından dolayı yasal temsilcilerinin bulunmadığı hallerde Mahkeme, mağdurların temsili için Amerikalılararası Savunucular arasında bir temsilci atar. Diana Contreras-Garduño, "The Inter-American System of Human Rights", s. 610-611; Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi ile Norveç Dışişleri Bakanlığı arasında yapılan anlaşma uyarınca Norveç Hükümeti, Fona bağış yapmayı taahhüt etmiştir. ADÖ üyesi devletlerden Kolombiya, Fona bağışta bulunmuştur. Aslan, "Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi", s. 291.

¹²⁵ Diana Contreras-Garduño, "The Inter-American System of Human Rights", s. 603.

¹²⁶ Aslan, "Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi", s. 291.

gösterdiğinde kabuledilemezlik kararı verilecektir. Benzer şekilde, Komisyona sunulan müteakip bilgi ya da delil bir konunun kabuledilemez veya kapsam dışı nitelikte olduğunu gösteriyorsa Komisyon tarafından yine kabuledilemezlik kararı verilecektir (UK. m. 34).¹²⁷

b) Komisyonun Başvurunun Esasını İncelemesi:

Kabuledilemezlik kararı verilen başvurular reddedilecektir. Eğer başvuru kabuledilebilirlik aşamasından geçerse Komisyon, başvuruyu vaka listesine kaydedecek ve başvurunun esastan incelemesine geçecektir. Bu aşamada Komisyon, taraf devleti bilgilendirecektir.¹²⁸ Bunu müteakip ilgili devletten konuya ilişkin bilgi istenecektir.¹²⁹ Devletin, talebin kendisine iletilmesi tarihinden itibaren üç ay içerisinde yanıtını sunması gerekmektedir. Şayet bu sürenin uzatılması konusunda haklı sebepler var ise Komisyonun Yönetici Sekreterliği bu talepleri değerlendirecektir. Bununla birlikte devletin cevap vermesi gereken süre dört ayı geçemez (UK. m. 30/3).¹³⁰ Ciddi ve acil vakalarda veya bir kişinin yaşamının ya da vücut bütünlüğünün gerçek ya da pek yakın tehlike altında bulunduğu kanaat getirildiği zaman Komisyon, bu amaçla en çabuk olduğunu düşündüğü aracı kullanarak ilgili devletten en ivedi şekilde yanıtını sunmasını talep edecektir. (UK. m. 30/4)¹³¹ Ancak, Komisyon, yapılan bireysel başvurulardan dolayı ilgili devletten ihlal iddialarına ilişkin bilgi talep ettiği halde, taraf devletler bu talebi yanıtsız bırakabilmektedir.¹³²

Komisyon, gerekli olduğu kanısına varırsa, işlemlerin etkili biçimde yürütülmesi için gereken kolaylıkları ilgili taraf devletin sağlayacağı şartlar altında mahallinde soruşturma yapabilir. Bunun yanında ciddi ve acil vakalar halinde, ilgili devletin ön rızasıyla Komisyonun mahallinde bir soruşturma (inceleme)

¹²⁷ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 90-91.

¹²⁸ Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 603.

¹²⁹ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1252.

¹³⁰ Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları, <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/rulesiachr.asp>, erişim: 05.08.2019.

¹³¹ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 88; Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları, <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/rulesiachr.asp>, erişim: 05.08.2019.

¹³² Gemalmaz, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Latin Amerika’da İnsan Hakları, s. 159.

yürütülebilmesi için sadece kabuledilebilirlik bakımından biçimsel gerekleri karşılayan bir dilekçenin veya iletinin sunulması yeterlidir (UK. m. 39).¹³³

Dosyanın esastan görülmeye başlamasıyla Komisyon esasa ilişkin ek bilgileri sunması için dilekçecilere dört aylık bir süre tanır. Taraf devlet de dört ay içerisinde konuya ilişkin yanıtlarını ibraz eder (UK. m. 37).¹³⁴ Bununla birlikte Komisyonun Yönetici Sekreterliği sürelerin genişletilmesi taleplerini değerlendirebilir. Ancak bu değerlendirme sonucunda belirlenecek tarih, taraflara konuya ilişkin gözlemlerini bildirmeleri için yapılan ilk bildirimden itibaren altı aylık bir süreyi geçemez (UK. M. 37/2).¹³⁵

Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesine göre, Komisyonun esasa ilişkin incelemesiyle ilgili olarak; anayasa hükümlerine uygun bir iç hukuk normu Sözleşme ile korunan bir hak veya özgürlüğün ihlaline yol açıyorsa Komisyon bu konuda da inceleme yapabilir ve iç hukuktaki düzenlemeden dolayı Sözleşmenin ihlal edildiğine karar verebilir.¹³⁶

Komisyonun yaptığı incelemenin başka bir organ tarafından denetime tabi olup olmadığı taraf devletlerce gündeme getirilebilmiştir. Komisyonun, bireysel şikayet üzerine yaptığı incelemede yetkisini kullanırken hukuk kuralları gereğince hareket edip etmediğinin denetimini yapacak bir organ olup olmadığı sorusu, Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesine bir danışma görüşüyle açıklaması için iletilmiştir. Venezuela Bolivar Cumhuriyeti tarafından Mahkemeye iletilen talebe binaen Mahkeme, cevabında, Komisyonun ve kendisinin insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için ADÖ Şartı ve Sözleşme ve diğer belgeler ışığında yetkilendirilmiş bağımsız ve özerk kurumlar olarak faaliyet yürüttüğünü açıklamıştır. Danışma görüşünde açıklandığı üzere Mahkeme, Komisyonun Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve farklı Amerikalılararası insan hakları enstrümanlarının hükümlerine uyup uymadığının denetimini yapma yetkisine sahiptir. Mahkemenin dikkatine sunulmuş sorunlara ilişkin Ko-

¹³³ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 93; Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları, <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/rulesiachr.asp>, erişim: 05.08.2019.

¹³⁴ Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları, <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/rulesiachr.asp>, erişim: 05.08.2019.

¹³⁵ Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları, <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/rulesiachr.asp>, erişim: 05.08.2019.

¹³⁶ Inter-American Court of Human Rights, Advisory Opinion on Certain Attributes of the Inter-American Commission on Human Rights (Arts. 41, 42, 44, 46, 47, 50 and 51 of the American Convention on Human Rights), OC-13/93, 16 Temmuz 1993, s. 7, Pr. 27.

misyon önündeki takibatın hukuk kurallarına uygunluğunu Mahkeme kontrol eder.¹³⁷ Buna göre Komisyonun yetkilerini kullandığı ve görevlerini yerine getirdiği sürece ilişkin denetimi Amerikalılararası İnsan Hakları Sistemi içinde yalnızca Mahkeme yapmaktadır.

III.ii. Dostane Çözüm ve Komisyonun Kararları:

İnsan haklarını korumaya yönelik diğer uluslararası veya bölgesel rejimlerde olduğu gibi Amerikalılararası İnsan Hakları Sistemi içinde de şikayet usulü kapsamında dostane çözüm mevcuttur. Komisyon, önüne gelen vakada, re'sen ya da taraflardan herhangi birinin talebi üzerine dilekçenin ya da vakanın incelenmesinin herhangi bir aşamasında tarafları dostane çözüm ile uzlaştırmaya çalışır.¹³⁸ Dostane çözüme varılabilmesi için başvuruçunun ya da mağdur yakınlarının rızasının bulunduğu ve varılan mutabakatın insan haklarına saygı temeline dayandığı konusunda Komisyonun ikna olması gerekir. Komisyon, önüne gelen vakada, konunun dostça çözüm tarzına uygun olmadığı değerlendirilmesini yaparsa bu yöndeki girişimlerine son verecektir. Taraflardan herhangi biri dostça çözümün uygulanmasına rıza göstermez, bunun sürdürülmemesine karar verir veya insan haklarına saygı gösterilmesi temeline dostça çözüme ulaşılması konusunda istekli olduğunu sergilemez ise Komisyon bu konudaki girişimlerine son verecektir (UK. m. 41).¹³⁹

Başvuru konusu ihlal; ağır işkence, kayıp kişiler veya yaşam hakkının keyfi ihlali gibi bir nitelik taşıyorsa bu hallerde dostane çözüm, ihlalin mahiyetinden ötürü insan haklarına saygı gösterilmesi temeline aykırı düşebilir. Böyle bir değerlendirme durumunda Komisyonun, uyuşmazlığın taraflarının rızası bulunsa bile dostane çözümü uygun bir çözüm tarzı olarak mütalaa etmeme yetkisi bulunmaktadır. Böyle önemli bir hüküm, diğer sözleşme organlarının usul kurallarında açıkça görülmemektedir.¹⁴⁰ Bu noktada bir an önce çözüme ulaşılması gibi bir hedeften ziyade insan haklarının korunması hedefinin daha ağır bastığı söylenebilir. Bu gibi haller dışında dostane çözüm girişimi sonuç

¹³⁷ Inter-American Court of Human Rights, Advisory Opinion on Control of Due Process in the Exercise of the Powers of the Inter-American Commission on Human Rights (Articles 41 and 44 to 51 of the American Convention on Human Rights), OC-19/05, 28 Kasım 2005, Pr. 25, 3; Sonuç.

¹³⁸ Diana Contreras-Garduño, "The Inter-American System of Human Rights", s. 603.

¹³⁹ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1253; Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 93.

¹⁴⁰ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1253.

verirse durumu açıklayan rapor hazırlanır¹⁴¹, ilgili taraflara iletilir ve rapor yayımlanır.¹⁴²

Dostane çözüme ulaşılamadığı takdirde ya da bu usulün Komisyonca uygun bulunmadığı hallerde başvurunun esastan incelenmesine geçilecek ve başvuru karara bağlanacaktır. Komisyon, vardığı sonuçlara ilişkin bir rapor hazırlar. İhlal olmadığı sonucuna ulaşılan raporlar taraflara iletilir ve Komisyonun yıllık raporunda yayımlanır. Raporda ihlal olduğu sonucuna ulaşılmakta ise rapor, süre kaydıyla, görüşlerini sunması ve Komisyonun öngördüğü tavsiyelere uygun önlemleri alması için ilgili devlete iletilir. Bu ilk rapor kamuya açık değildir.¹⁴³ Komisyon, şartları varsa, başvurucudan vakanın Mahkemeye havale edilip edilmemesi konusundaki görüşlerini bir ay içerisinde kendisine iletmesini talep eder (UK. m. 44).¹⁴⁴

İlgili devlet Komisyonun hazırladığı raporda belirtilen tavsiyelere 3 ay içinde riayet etmekte başarısız olursa Komisyon davayı Mahkemeye taşıyabilir.¹⁴⁵ İlgili taraf devlet Mahkemenin yargı yetkisini tanımış ve Komisyon, kendi raporunda belirlediği tavsiyeleri ilgili devletin yerine getirmediği görüşüne varmış ise üyelerinin mutlak çoğunluğunun oyuyla alacağı karar üzerine Komisyon, vakayı Mahkemeye götürmeye karar verebilir (UK. m. 45).¹⁴⁶ Bu noktada belirtilmelidir ki Komisyonun hazırladığı raporlar yargısal karar ya da hüküm değildir; ancak taraf devletleri bağlayan kararlardır. Benzer şekilde Komisyonun tavsiyeleri de hukuki olarak devletleri bağlayıcıdır.¹⁴⁷

III.iii. Başvurunun Mahkemeye Yönlendirilmesi:

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine göre bireysel başvuruda bulunan taraflar başvuruyu doğrudan Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesine

¹⁴¹ Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 603.

¹⁴² Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1253.

¹⁴³ Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 601

¹⁴⁴ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1253-1254; Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 94-95; Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları, <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/rulesiachr.asp>, erişim: 05.08.2019.

¹⁴⁵ Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 601-602.

¹⁴⁶ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1254; Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 96; Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları, <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/rulesiachr.asp>, erişim: 05.08.2019.

¹⁴⁷ Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 602.

götürme hakkına sahip değildir. Başvuruyu Mahkemeye ya Komisyon ya da taraf devletler götürebilir (m. 61).¹⁴⁸ Hatırlatılmalıdır ki bir başvurunun Mahkeme önüne götürülebilmesi için ilgili taraf devletin Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmiş olması gerekir. Ayrıca başvurunun Mahkeme önüne götürülebilmesi için Komisyon önündeki işlemlerin tamamlanmış olması gerekir (m. 61/2). Mahkemenin çekişmeli yargı yetkisi çerçevesinde karara bağladığı ilk vakada (Viviana Gallardo/Kosta Rika) ilgili hükümetin, uyuşmazlığın Komisyon önünde görülmesi işlemlerinden vazgeçerek başvuruyu direkt olarak Mahkemeye götürmesi üzerine Mahkeme, Komisyon önündeki işlemler tamamlanarak bir karara varılmasına kadar kendisinin yargı yetkisinin olmayacağını belirtmiştir.¹⁴⁹

Başvurunun Mahkeme önüne götürülebilmesi için Komisyon nezdinde uyuşmazlığa ilişkin usullerin tamamlanması gerekliliği ile birlikte belirtilmelidir ki, bir bireysel başvuru Komisyonun verdiği karardan tatmin olmazsa veya taraf devlet Komisyon tavsiyelerinin gereğini yerine getirmezse bireysel başvuruda bulunanların uyuşmazlığı önüne götürebilecekleri başka bir makam bulunmamaktadır.¹⁵⁰ Dolayısıyla başvuru Komisyon kararından tatmin olmaz ya da taraf devlet Komisyon kararının gereğini yerine getirmezse başvurucuların, Komisyon ya da taraf devletin uyuşmazlığı Mahkemeye taşınmasını beklemeleri gerekecektir.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi yargılamanın her aşamasında dostane çözüme varılabilmesine izin vermektedir. Dostane çözüm girişimleri başvurunun Komisyon önünde incelenmesi sırasında yapılabileceği gibi, başvuru Mahkemeye yönlendirildikten sonra yapılabilir. Komisyonun dostane çözümü uygun bulmayıp başvuruyu incelemeye devam etmesinde olduğu gibi Mahkeme tarafından da dostane çözümün uygun görülmeyip davanın devamına karar verilebilir. Şayet taraflar dava derdest iken bir uzlaşmaya varırlarsa Mahkeme gerekli gördüğü takdirde bir davanın görülmesine devam edilmesine karar verme yetkisine sahiptir.¹⁵¹ Ancak bunun için başvurunun Mahkemeye yönlendirilmiş olması gerekir.

¹⁴⁸ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 51.

¹⁴⁹ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1254-1255.

¹⁵⁰ Pasqualucci, "The Inter-American Human Rights System: Establishing Precedents and Procedure in Human Rights Law", s. 316.

¹⁵¹ Diana Contreras-Garduño, "The Inter-American System of Human Rights", s. 608.

Bilgi, duruşma ve dokümanları bir araya getirdikten sonra Komisyon, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi veya Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirgesinin ihlalden bir devletin sorumlu olup olmadığına karar verir ve bir rapor hazırlar. Eğer rapor taraf devletin Sözleşmeyle korunan insan haklarını ihlal etmediğini açıklarsa dosya kapatılır ve taraflara iletilir. Komisyon, taraf devleti ihlalden sorumlu bulursa ihlalin giderilmesini amaçlayan kimi tavsiyelerini içerir bir ön rapor hazırlar. Komisyonun tavsiyeleri genelde başka ihlalleri önlemeyi ve mağdurlara tam giderim sağlamayı amaçlar. Raporda Komisyon taraf devletin bu tavsiyeleri yerine getirmesi gereken son tarihi belirtir (UK. m. 44). Bu tavsiyeler bir mahkeme hükmünden kaynaklanmıyor, rapordan kaynaklanıyor olsa da taraf devletleri bağlayıcıdır. Bu yükümlülük Amerikan Devletleri Örgütü Şartı ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁵²

Komisyon, taraf devletin ön raporda belirtilen tavsiyeleri yerine getirmekte başarısız olduğu kanaatine ulaşırsa ya başvuruyu Amerikan İnsan Hakları Mahkemesinin önüne götürecektir ya da konuyla ilgili son gözlemlerini ve tavsiyelerini içeren bir rapor yayınlayacak ve başvuruyu Mahkemeye sunmadan devletin rapora uyup uymadığını Komisyonun kendisi gözlemlemeye devam edecektir.¹⁵³

Komisyon, ön raporunda, Sözleşmenin tanıdığı haklardan bir veya daha fazlasının ihlaline karar vermiş ve söz konusu devlet de Amerikan İnsan Hakları Mahkemesinin yargılama yetkisini tanımış ise Komisyon, başvurucuyu bilgilendirmesinin akabinde başvuruyu Mahkemeye taşıyabilir. Bu noktada Komisyon, başvurucuya başvurunun Mahkemeye sunulması hakkında görüşlerini bildirmesi için bir aylık bir süre tanımaktadır (UK. m. 44). Komisyon, söz konusu devletin, Komisyon raporunda belirtilen tavsiyeleri yerine getirmekte başarısız olduğu kararına ulaşır ve Komisyon üyelerinin mutlak çoğunluğu da aksine bir karar vermezse başvuruyu Amerikan İnsan Hakları Mahkemesine sunar (UK. m. 45).¹⁵⁴

¹⁵² Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 604; Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları, <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/rulesiachr.asp>, erişim: 05.08.2019.

¹⁵³ Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 604.

¹⁵⁴ Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları, <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/rulesiachr.asp>, erişim: 05.08.2019.

Komisyonun ön raporunun ilgili devlete bildiriminden itibaren üç ay içerisinde sorun çözülmezse ya da Mahkemenin yargılama yetkisini kabul etmiş devletler açısından sorun Komisyon veya taraf devletçe Mahkemeye sunulmazsa Komisyon mutlak çoğunluk oyuyla görüşlerini ve tavsiyelerini içeren bir son rapor hazırlar. Nihai rapor, Komisyonun koyduğu bir süre içinde tavsiyelere uygunluk hakkında bilgi sunacak olan taraflara iletilir. Komisyon, üyelerinin mutlak çoğunluğunun oyuyla nihai raporun yayımlanmasına karar verir (UK. m. 47).¹⁵⁵

Mahkemeye göre Komisyon; Usul Kurallarının 47. maddesine ve Sözleşmenin 51. maddesine dayanan bu yetkisini kullanırken, istisnai durumlar haricinde, üye devlete iletilmiş raporla ilgili görüşleri, sonuçları ve tavsiyelerinde değişiklik yapmaya yetkili değildir. Değişiklik talebini, raporun yayınlanmasından önce ve bildirimden itibaren makul bir süre içerisinde sadece ilgili taraflar olan başvuruçular veya devlet yapabilir. Bu kapsamda Komisyon, görüşleri ve vardığı sonuçlara ilişkin değişiklik içeren bir üçüncü rapor yayınlamaya yetkili değildir.¹⁵⁶ Sonuç olarak Mahkeme, Komisyonun, ön rapor ve nihai rapor dışında Komisyon önüne gelmiş bir başvuruya ilişkin yeni raporlar yayınlama yetkisinin çok sınırlı olduğu görüşüne sahiptir. Buna göre Komisyon raporunda değişiklik yapılması talebinde bulunmaya ancak başvuruçular ve taraf devlet yetkilidir, Komisyon kendiliğinden vardığı sonuçlar ve tavsiyeleri üzerinde değişiklik yapamaz.

a)Başvurunun Mahkeme Önünde Görülmesi Süreci:

Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi, belirtildiği şekilde Komisyon veya bir taraf devlet tarafından başvurunun kendisine sunulması neticesinde Sözleşme hükümlerinin uygulanması ve yorumlanmasına ilişkin olarak bütün konuları inceleme yetkisine sahiptir. Bu nedenle Mahkeme, Komisyon raporunda belirtilen olgulara ve hukuki değerlendirmelere ilişkin incelemede de bulunabilecektir. Bununla birlikte Mahkeme, Komisyonun bulguları ve vardığı sonuçlar ile bağlı değildir.¹⁵⁷ Uygulamada Mahkeme içtihadı çerçevesinde karışık

¹⁵⁵ Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları, <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/rulesiachr.asp>, erişim: 05.08.2019.

¹⁵⁶ Inter-American Court of Human Rights, Advisory Opinion on Reports of the Inter-American Commission on Human Rights (Art. 51 American Convention on Human Rights), OC-15/97, 14 Kasım 1997, s. 14, Pr. 1; Sonuç.

¹⁵⁷ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1255.

veya tartışmalı hukuksal konular barındıran davaların Mahkemeye gönderilmesi söz konusudur.¹⁵⁸

Mahkeme, Komisyon raporunda yer alan bulgular ve Komisyonun vardığı sonuçlardan yararlanabileceği gibi, bu yargılarla bağlı da değildir. Mahkeme, önüne gelen vakalarda olguların tamamını yeniden değerlendirme yoluna gidebilmektedir. Bu durum, başvuru sahiplerinin iddialarını ikinci defa ispatlama yükü altına girmeleri yönünden eleştirilmektedir.¹⁵⁹ Mahkemenin, önüne gelen vakada olguların tamamını yeniden değerlendirmesi ihlal iddiasına ilişkin madde gerçeğin tespiti açısından yararlı ise de davanın görülmesinde süreyi uzatmaktadır.

Bir başvuru Mahkeme önüne götürüldükten sonra ilgili taraf devletin iç hukuk yollarının tüketilmemiş olduğu yönünde itiraz öne sürmesi kabul görmemektedir. Mahkemenin bu konudaki içtihadına göre, başvurunun Komisyon önündeki aşamasında ilgili devletçe bu yönde bir ilk itirazda bulunulmamış ise devlet ya iç hukuk yollarının mevcut olmadığını ya da bunların zamanında tüketilmiş olduğunu kabul etmiş sayılmaktadır.¹⁶⁰ Buna göre Mahkemeye yönlendirilmeden önce bir incelemeden geçmiş olan başvurunun ilk incelemesinde iç hukuk yollarının tüketilmediği itirazında bulunulmamışsa Mahkemece incelenmesi sırasında böyle bir yetki kullanılamamalıdır.

Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi Usul Kurallarına göre; Mahkeme önündeki yargılama usulleri yazılı ve sözlü olarak uygulanır. Taraf devletler, kendi seçeceği kişilerden yardım alabilecek olan bir ajanları tarafından temsil edilir. Komisyon da bu amaçla görevlendirdiği delegeleri tarafından temsil edilir (İHM. UK. m. 23,24, 30/2).¹⁶¹ Başvuruyu Mahkeme önüne götürmeye yalnız Komisyon veya ilgili devlet yetkili olduğundan Komisyon delegelerinin davanın Mahkemede görülmesi sürecinde yer almaları gerekmektedir.

¹⁵⁸ Doğan/Özdemir, İnsan Hakları Hukuku, s. 328.

¹⁵⁹ Alişan Çapan, “İnter-Amerikan İnsan Hakları Sistemi (Tarihsel Gelişim ve Güncel Sorunlara Yeni Yaklaşımlar)”, **Hukuk Kuramı**, C. 1, S. 3, Mayıs-Haziran 2014, s. 36.

¹⁶⁰ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1255.

¹⁶¹ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1256; Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 139; Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi Usul Kuralları, http://www.corteidh.or.cr/sitios/reglamento/nov_2009_ing.pdf, erişim: 05.08.2019.

Mahkemenin davayı görmeye başlamasından sonra mağdur olduğu ileri sürülenler, onların yakın akrabaları veya usulünce atanmış temsilcileri yargılama işlemleri boyunca bağımsız olarak taleplerini, görüşlerini ve delillerini sunabilirler.¹⁶² Bu çerçevede mağdura (veya yasal temsilcisine) iddialarını, taleplerini, delillerini, tazminat taleplerini, önerilen bilirkişileri, beyanlarını kapsayan bir özet sunması için iki aylık süre verilmiştir. Bu özetler, Komisyonun raporunda bulunanlara ek tazminat formlarını veya iddiaları içerebilir. Mağdurun bu özet bildirimini sunmasından sonra ilgili devlet mağdurun iddiaları ve tazminat hakkında görüşlerini kabul edip etmediğini veya reddedip etmediğini bildirmek için dört aylık bir süreye sahiptir.¹⁶³

Mağdur olduğu ileri sürülenler, onların yakın akrabaları veya usulüne göre atanmış temsilcileri birden çok kişiden oluşuyorsa bunlar aleni yapılan duruşmalar da dahil olmak üzere yargılama işlemleri sırasında kendi adlarına tasarrufla bulunacak tek kişiyi ortak müdahil olarak görevlendireceklerdir. Belirlenecek kişi üzerinde mutabakat olamaması halinde Mahkeme bu kişiyi tespit edecektir.¹⁶⁴

Mahkeme önünde, bir kanuni temsilcisi bulunmayan mağduru Komisyon temsil etmek zorunda değildir. Mahkemenin ve Komisyonun Usul Kurallarında 2009 yılında yapılan değişiklikler ile *Amerikalılararası Savunucu (Inter-American Public Defender)* yetkilendirilmesi öngörülmüştür. Buna göre Mahkeme huzuruna çıkmak için kanuni temsilciden yoksun olan (bir avukatın temsilinden yoksun olan) mağdurlara Sistem içinde yetkilendirilmiş savunucular yardım edecektir.¹⁶⁵

Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi, taraf devlete atfedilebilen bir ihlal gerçekleştiğinde, devletin sorumluluğu kapsamında ihlalin onarımıyla ilgili olarak hak sahipliğini yalnızca ihlalden doğrudan etkilenen mağdurlar ile sınırlı tutmamaktadır. İhlalin genişletilmiş sonuçlarından etkilenen ve mağdur

¹⁶² Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1256; Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 139.

¹⁶³ Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 607.

¹⁶⁴ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1256; Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 139.

¹⁶⁵ Ariel Dulitzky, “The Inter-American Human Rights System Fifty Years Later: Time for Changes”, *Quebec Journal of International Law (Special Edition)*, 2011, s. 152-153; Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi Usul Kuralları madde 2, 37, http://www.corteidh.or.cr/sitios/reglamento/nov_2009_ing.pdf, erişim: 05.08.2019.

olanlar da onarımın yararlanıcılarıdır. Mahkeme bu bireyleri teşhis etmek ve telafi edilecek zararın boyutlarını belirlemek için mağdura duygusal bağ ile bağlanan yakınları dikkate alır. Mahkeme, akraba veyahut yakından ne anlaşılması gerektiği konusunda geniş bir yorum anlayışına sahiptir. Örneğin; mağdurun kuzeninin, kardeşi olarak anılabileceğine ya da mağdurun işçisinin (mağdurun bir baba gibi gördüğü için) kızı olarak anılabileceğine işaret etmiştir.¹⁶⁶ Bu nedenle Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin mağdur kavramının kapsamını Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihadında olduğu gibi geniş tuttuğu söylenebilir.

Amerikalılararası İnsan Hakları Sisteminde hem Komisyon hem de Mahkeme başvuruçuların telafisi imkansız zararlara uğramalarını önlemek için geçici tedbir kararı vermeye yetkilidir. Başvuru Komisyon önünde iken acil ve ciddi nitelik taşıyan vakalarda Komisyon geçici önlem kararı vererek taraf devletten bazı tedbirleri almasını isteyebilir. Fevkalade vahim ve ciddi nitelik taşıyan vakalarda ise başvuru henüz Komisyon önünde incelenmekte iken Mahkemenin geçici önlem kararı almasını talep edebilir. Bunun yanında başvuru Mahkemeye götürüldükten sonra Mahkemenin kendisi de tarafların talebi üzerine ya da re'sen geçici önlem kararı verebilir.

b)Mahkemenin Geçici Önlem Kararı:

Fevkalade ciddi ve acil nitelik arz eden vakalara ilişkin yargılama işlemlerinin herhangi bir aşamasında ve kişilerin telafisi olanaksız zararlara uğramasının önlenmesi için gerekli olduğu zaman Mahkeme, bir tarafın talebi üzerine ya da re'sen gerekli bulunduğu türdeki geçici önlemlere karar verebilir. Henüz Mahkemeye incelenmek üzere sunulmamış vakalar açısından Mahkeme, Komisyonun talebi üzerine bu konuda tasarrufta bulunabilir. Mahkeme ya da oturum halinde değilse Mahkeme Başkanı geçici önlemlere ilişkin olarak bir aleni duruşma yapılması için tarafları toplantıya çağırma yetkisine sahiptir (İHM. UK. m. 27)¹⁶⁷ İnsan haklarına ilişkin diğer uluslararası sözleşmelerden farklı olarak Mahkemenin geçici önlem kararı verme yetkisi doğrudan Ameri-

¹⁶⁶ Hennebel, "The Inter-American Court of Human Rights: The Ambassador of Universalism", s. 84-85.

¹⁶⁷ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 140-141; Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi Usul Kuralları, http://www.corteidh.or.cr/sitios/reglamento/nov_2009_ing.pdf, erişim: 05.08.2019.

kan İnsan Hakları Sözleşmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁶⁸ Bilindiği üzere insan hakları hukuku alanında etkin bir yapıya sahip olduğu kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi koruma sisteminde AİHS metninde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine geçici önlem kararı verme yetkisi tanınmış değildir. Ancak bu eksiklik AİHM İçtüzüğünde giderilmiştir. Buna göre Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi geçici önlem kararları verebilir (İçtüzük m. 39¹⁶⁹). Amerikalılararası Sistemde ise hem Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi Usul Kurallarında (m. 27) hem de Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde (m. 63/2)¹⁷⁰ Mahkemenin geçici önlem kararı verebileceği açıkça zikredilmiştir.

Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin kimi geçici önlem kararları başka insan hakları sözleşme sistemlerinde pek rastlanmayan türde olabilmektedir. Ailelerin birleştirilmesi konulu geçici önlem kararları; kişilerin kendi ülkelerine geri dönmelerine izin verilmesi konulu geçici önlem kararları; devletin, ulusal insan hakları örgütünün ülkenin çeşitli yerlerindeki binalarının, burada çalışanların ve buraya gelenlerin güvenliklerini koruması talimatını içeren geçici önlem kararları; devletin, Mahkeme talimatıyla korunan kişilerin ifade özgürlüğü hakkını korumak üzere gerekli bütün önlemleri alması konulu geçici önlem kararlarında olduğu gibi Mahkemenin farklı türden geçici önlem kararları verebilmesi söz konusudur.¹⁷¹ Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, geçici tedbire ilişkin kesin emir verilebilmesi imkanı sağlayan tek insan hakları sözleşmesidir.¹⁷² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Mahkeme İçtüzüğünün 39. maddesine göre geçici tedbir kararı verebilir; ancak bu hüküm ne Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ne de Protokollerde yer almıştır.¹⁷³ Dolayısıyla Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde geçici tedbire karar verilebilmesine imkan tanıyan hükmün varlığı bu konudaki özgünlüğünü korumaktadır.

¹⁶⁸ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1257.

¹⁶⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtüzüğü, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/insan-haklari-bilgi-bankasi/avrupa-insan-haklari-mahkemesi/aihm-ic-tuzugu/>, erişim: 17.07.2019.

¹⁷⁰ Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>, erişim: 05.08.2019.

¹⁷¹ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1262-1263.

¹⁷² Uslan/Güner, “İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi”, s. 315; Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 319.

¹⁷³ Uslan/Güner, “İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi”, s. 315; Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 319; Dipnot 8.

Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin geçici önlem kararlarına ADÖ Genel Kuruluna sunulmak üzere Yıllık Raporunda yer verilir.¹⁷⁴ Mahkemeye göre taraf devletler, Mahkeme talimatıyla korunan kişiler için aldıkları önlemler hususunda Mahkemeye rapor sunmakla yükümlüdürler. Devletin rapor sunma yükümlülüğü konusunda sadece resmi bir belgenin Mahkemeye iletilmesi yeterli kabul edilmemektedir. Konuyla ilgili raporun resmi olarak sunulmasının yanında geçici önleme ilişkin yükümlülüğün işaret ettiği konularda doğru, güncel ve ayrıntılı bir bilgilendirmenin yapılması gerekmektedir. Uygulamada Mahkeme, taraf devletten geçici önlemlerin planlanması ve icrasına şikayetçilerin katılmasını temin etmesini de istemektedir.¹⁷⁵

Amerikalılararası İnsan Hakları Sisteminde geçici önlemlere ilişkin kararlar geçmişte bedeni cezalara çarptırılmış olanların cezalarının infazının engellenmesi gibi dar çerçevede verilmekteyken zamanla Sözleşmede korunan diğer hakların ihlali iddialarına ilişkin başvurularda da geçici önlem kararları vermeye başlanmış, dolayısıyla geçici önlem kararı verilen başvuruların kapsamı genişletilmiştir.¹⁷⁶

Farklı türde geçici önlem kararlarına hükmedebilen Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi, önüne gelen başvurularda Sözleşme veya Ek Protokollerde korunan haklara ilişkin ihlal tespit ederse ihlalden doğan zararın giderilmesi için de farklı tazmin türlerine hükmedebilmektedir.

c)Mahkemenin Esasa İlişkin Kararları:

Mahkeme, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinde korunan bir hakkın veya özgürlüğün ihlal edildiğini saptarsa, zarar gören tarafın ihlal edilmiş olan haktan ya da özgürlükten yararlanmasının teminine karar verir. Mahkeme, uygun olması halinde hakkın ya da özgürlüğün ihlaline neden olan tasarrufun veya durumun giderilmesine, eski hale iadeye¹⁷⁷ veya zarar gören tarafa adil bir tazminat ödenmesine karar verir (m. 63).¹⁷⁸ Giderimler; rehabilitasyon, tatmin

¹⁷⁴ Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi Usul Kuralları, http://www.corteidh.or.cr/sitios/reglamento/nov_2009_ing.pdf, erişim: 05.08.2019; Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 1264.

¹⁷⁵ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1264-1265.

¹⁷⁶ Çapan, “İnter-Amerikan İnsan Hakları Sistemi (Tarihsel Gelişim ve Güncel Sorunlara Yeni Yaklaşımlar)”, s. 36.

¹⁷⁷ Aslan, “Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi”, s. 284.

¹⁷⁸ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 52.

önlemleri veya tekrar edilmeme garantisinin yanında mağdur ve ilgililere tazminatı, ihlal edilen hakların geri kazandırılmasını içerebilir. Kural olarak bu önlemler ihlalden kaynaklanan bütün sonuçların yok edilmesine yöneliktir. İnsan hakları ihlallerinin bütün sonuçlarının yok edilmesi imkansızdır; ancak bu giderimlerle mağdurların çektikleri ezanın azaltılması mümkündür.¹⁷⁹ Görülmektedir ki Mahkeme, hakkın ihlaline neden olan eylem, işlem veya ihmalin ortadan kaldırılması veya başka türlü bir faaliyette bulunulması yönünde karar verebilmektedir.

Mahkeme, ihlale karar verdiği takdirde mütemediyen devletleri mağdur veya yakınlarına tazminat ödenmesine mahkum etmektedir; ancak kendisini ihlalden doğan yaptırımlar konusunda parasal tazmine karar vermekle sınırlı tutmamaktadır. Mahkeme taraf devletler hakkında; iç hukuklarda reform yapılması, kitlesel veya yaygın insan hakları ihlallerinin gerçekleştiği yerlerde yaşayan topluluklar için sosyal programlar geliştirilmesi (barınma planı uygulanması gibi), bir caddeye mağdurun isminin verilmesi, mağdurlar onuruna anıt inşa edilmesi ya da ailesinin kendi inancına göre defnedebilmesi için öldürülmüş bir mağdurun naaşının bulunması gibi hükümler verebilmektedir.¹⁸⁰ Bunların yanında Mahkeme “devletin sorumluluğunun tanınarak mağdur ve ailesinden kamusal özür dilenmesi” ya da (devlet ajanları tarafından öldürülmüş sosyalist) mağdur onuruna yıllık burs tahsisi gibi kararlar verebilmektedir.¹⁸¹

Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin verdiği kararlar kesinidir. Mahkemenin verdiği kararlara karşı itiraz yolu kapalıdır (m. 67). Hükmün anlamına ya da kapsamına ilişkin anlaşmazlık olduğu takdirde Mahkeme, hükmün bildirilmesinden itibaren doksan gün içinde yapılmış olması kaydıyla taraflardan herhangi birisinin talebi üzerine bu hükmü yorumlayacaktır (m. 67).¹⁸²

¹⁷⁹ Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 608-609.

¹⁸⁰ Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 609.

¹⁸¹ Tom Antkowiak, “Remedial Approaches to Human Rights Violations: the Inter-American Court of Human Rights and Beyond”, **Columbia Journal of Transitional Law**, 46, 2008, <https://digitalcommons.law.seattleu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1313&context=faculty>, s. 379-381, erişim: 05.04.2019.

¹⁸² Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 53; Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 607.

Mahkemenin verdiği kararlar gerekçeli olmak zorundadır. Yargıçlar karşı oy yazılarının hükme eklenmesi hakkına sahiptir (m. 66).¹⁸³ Belirtilmelidir ki Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin içtihadı dili, keskindir. Mahkeme, bazı davalarda, devlet terörizmi veya devlet suçları gibi kavramlara işaret etmek için klasik uluslararası sorumluluk kavramlarının tarafsız dilinden kaçınılmaktadır. Örneğin, zorla kaybettirmeleri Mahkeme, insanlığa karşı suçlar olarak tanımlamaktadır.¹⁸⁴ Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin içtihadı devlete ağırlaştırılmış sorumluluk yüklemektedir. Bu tarz sorumluluk, en azından teoride, Sözleşmenin ağır ihlalinin devlet suçu olarak tanımlanmasına tekabül etmektedir.¹⁸⁵

Mahkemenin verdiği hüküm, davanın taraflarına bildirilir ve Sözleşmeye taraf olan devletlere iletilir. Amerikan devletleri Sözleşmeye taraf olmakla, Mahkemenin verdiği hükümlere uymayı ve bu hükümlerin gereğini yerine getirmeyi taahhüt etmişlerdir (m. 68, 69).¹⁸⁶ Taraf devletlerin Mahkemenin hükmüne riayet yükümlülüğü ile birlikte Mahkeme açıkça hükme riayetin yerine getirileceği spesifik bir tarih belirleyebilir. Genellikle Mahkeme hükmün gereğinin yerine getirilmesi için devletlere hüküm tarihinden itibaren altı aylık bir süre vermektedir.¹⁸⁷

Sözleşme hükme riayete ilişkin herhangi bir gözlem aracı konusunda sessiz olsa da Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi kendi inisiyatifıyla devletten hükme riayet amacıyla aldığı önlemler konusunda rapor sunmasını isteyebilmektedir.¹⁸⁸ Bunun dışında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin gözlemci (supervisory) statüsüne sahip olması gibi, Amerikalılararası Sistemde Mahkeme kararlarının gereğinin yerine getirilip getirilmediğini gözetleyebile-

¹⁸³ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 53; Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 607.

¹⁸⁴ Hennebel, “The Inter-American Court of Human Rights: The Ambassador of Universalism”, s. 66.

¹⁸⁵ Hennebel, “The Inter-American Court of Human Rights: The Ambassador of Universalism”, s. 69.

¹⁸⁶ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 54.

¹⁸⁷ Jo M. Pasqualucci, “Advisory Practice of the Inter-American Court of Human Rights: Contributing to the Evolution of International Human Rights Law”, *Stanford Journal of International Law*, 38, s. 283’den aktaran Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 608.

¹⁸⁸ Olivier De Schutter, *International Human Rights Law*, Cambridge University Press, New York, 2010, s. 936’dan aktaran Diana Contreras-Garduño, “The Inter-American System of Human Rights”, s. 608.

cek herhangi bir gözlemci organ bulunmamaktadır.¹⁸⁹ Bu durum genel olarak Sistemin bağlayıcılığını ve kararların infazını şüpheli hale sokmaktadır.

Bununla birlikte Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin kendisi, kararlarının gereğinin yerine getirilip getirilmediğinin bilgisini taraf devletten talep edebilmektedir. Daha sonra mağdur veya vekilleri ve Komisyonun konu hakkındaki bilgisine başvurur. Mahkeme bu kapsamda duruşma da açabilir. Mahkemenin kendi denetimine rağmen, hükmün gereğinin yerine getirilmediğine karar verilirse Mahkeme bu durumu ADÖ Genel Kurulunun bilgisine sunacağı yıllık raporuna kaydeder.¹⁹⁰

Mahkemenin kararlarının üye ülkelerde doğurduğu etkiye ilişkin olarak Kosta Rika örneği ayrı bir usul teşkil etmektedir. Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin Kosta Rika Cumhuriyeti ile yaptığı antlaşma gereği, Mahkemenin verdiği kararlar, usulüne uygun olarak yargı ve idare yetkililerine iletiildiği takdirde, Kosta Rika Cumhuriyetinde Kosta Rika ulusal yargı organlarının verdiği kararlar gibi etki ve yürürlük gücüne sahiptir.¹⁹¹ Dolayısıyla Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin verdiği kararlar Kosta Rika’da ulusal yargı makamları tarafından verilmiş kararlar gibi uygulanma kabiliyetini haizdir.

Taraf devletler Mahkeme hükümlerine uymakla yükümlüdürler. Mahkeme bir taraf devlet aleyhine Sözleşmenin ihlal edildiğine ilişkin hüküm verir ve bu hükmün gereği taraf devletçe yerine getirilmezse durum Mahkemenin, varsa konuya ilişkin tavsiyeleriyle birlikte, yıllık raporuna kaydedilir ve Amerikan Devletleri Örgütü Genel Kuruluna sunulur.¹⁹² Mahkemenin içtihadına göre taraf devletler, insan hakları antlaşmalarının, ikili antlaşmaları da kapsayan diğer antlaşmalar üzerindeki üstün hiyerarşisine saygı duymakla yükümlüdürler. Mahkeme, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (ve genel olarak uluslararası insan hakları hukukunun) bu üstünlüğünü meşrulaştırmak için sıklıkla *erga omnes* kavramına başvurur ve emredici hukukun alanını genişletir.¹⁹³ Bu çerçevede Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesine göre taraf devletlerin insan hakları hukukuna ilişkin antlaşma hükümlerine riayeti zorunludur ve insan hak-

¹⁸⁹ Aslan, “Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi”, s. 285.

¹⁹⁰ Aslan, “Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi”, s. 286.

¹⁹¹ Aslan, “Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi”, s. 286.

¹⁹² Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1256.

¹⁹³ Hennebel, “The Inter-American Court of Human Rights: The Ambassador of Universalism”, s. 75-76.

ları hukukuna ilişkin antlaşmalar devletlerin taraf olduğu diğer antlaşmalardan hiyerarşik olarak daha üstte yer almaktadır.

Mahkeme, kararlarına riayet konusunda insan hakları hukukunun üstünlüğüne vurgu yapmanın yanında, Amerikan coğrafyasında insan haklarını koruma ve geliştirme adına Sözleşmenin kendisine tanıdığı danışma görüşü verme yetkisini de etkili bir şekilde kullanmaktadır.

IV. Mahkemenin Danışma Görüşü:

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 16. Protokolle genişletilen AIHM'den danışma görüşü alma yetkisi Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin ana metninde (m. 64) üye devletlere tanınmıştır. Buna göre örgüt üyesi devletler, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin ve insan haklarının korunmasına ilişkin Amerikan Devletlerindeki diğer antlaşmaların yorumu konusunda Mahkemeye danışabilirler. Amerikan Devletleri Örgütü üyesi bir devletin talebi üzerine Mahkeme, ilgili devletin ulusal yasalarından herhangi birinin insan haklarının korunmasına ilişkin Amerikan devletlerindeki uluslararası sözleşmelerle bağdaşabilirliği konusunda görüş bildirebilir (m. 64).¹⁹⁴ Danışma görüşü isteme yetkisi sadece Sözleşmeye taraf devletlere tanınmış değildir, Sözleşmeye taraf olmayan Amerikan Devletleri Örgütü üyesi devletler de Mahkemeden danışma görüşü isteyebilirler.¹⁹⁵ Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin danışma görüşü verme yetkisi, görüldüğü üzere Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin danışma görüşü verme yetkisine göre oldukça kapsamlıdır. Buergenthal'e göre hiçbir uluslararası veya bölgesel mahkemenin danışma görüşü verme yetkisi Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin yetkisi kadar geniş değildir.¹⁹⁶ Hem Mahkemenin danışma görüşü verebileceği alanlar hem de Mahkemeden danışma görüşü isteyebilecek ADÖ organları ve Örgüt üyesi devletler düşünüldüğünde Mahkemenin bu yetkisinin oldukça kapsamlı olduğu ifadesi isabetlidir.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin 64. maddesine göre Amerikan Devletleri Örgütü üyesi devletler Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin ve insan haklarının korunmasına dair Amerikan Devletlerindeki diğer antlaşmaların yorumu konusunda Mahkemeye danışabilirler. Buenos Aires Protokolüyle

¹⁹⁴ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 52-53.

¹⁹⁵ Aslan, "Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi", s. 289.

¹⁹⁶ Buergenthal, "The American and European Conventions on Human Rights: Similarities and Differences", s. 162.

Değişik Amerikan Devletleri Örgütü Şartının X. Bölümünde sayılan organlar¹⁹⁷ da kendi yetki alanlarıyla sınırlı olarak aynı şekilde Mahkemeye danışabilirler. Mahkeme, Amerikan Devletleri Örgütü üyesi bir devletin talebi üzerine o devletin ulusal yasalarından herhangi birinin maddede anılan uluslararası belgelerle bağdaşabilirliği konusundaki görüşlerini ilgili devlete sağlayabilir (m. 64).¹⁹⁸ Mahkeme, “ulusal mevzuat” kavramını, mümkün olan en geniş anlamda yorumlamakta ve kavramın anayasal önlemler başta olmak üzere yasal normların bütün türlerini kapsadığına işaret etmektedir. Buna göre anayasa reformu tasarıları ve hükümet tasarılarının da Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğer insan hakları belgelerine uygunluğuna ilişkin Mahkemeden danışma görüşü istenebilir.¹⁹⁹

Buergenthal’e göre, Sözleşmenin 64. maddesinde yer alan “insan haklarının korunmasına ilişkin Amerikan Devletlerindeki diğer antlaşmaların yorumu konusunda Mahkemeye danışılabileceğine” ilişkin hüküm bazı soruları beraberinde getirmektedir. Buna göre örneğin, Amerikan devletlerinin tarafı olduğu Birleşmiş Milletler antlaşmaları gibi evrensel antlaşmaların ya da ikili antlaşmaların içerdiği insan haklarına ilişkin hükümlerin yorumlanmasında Mahkemenin yetkili olup olmadığı konusu belirsizdir.²⁰⁰ Konuyla ilgili olarak Komisyon, Mahkemeyi, diğer insan hakları antlaşmalarına ilişkin görüşünü açıklamaya davet etmiştir. Mahkeme, istişari fonksiyonunun çekişmeli yargı yetkisine paralel bir yöntem olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle kendini Amerikalılararası antlaşmalarla ilgili istişari görüşte bulunma yetkisiyle sınırlamamıştır. Mahkeme kendisini, ADÖ üyesi devletlerin tarafı olduğu uluslararası insan hakları antlaşmaları hakkında ve temel konusunun mutlaka insan hakları olmasına gerek duyulmayan ikili ve çok taraflı antlaşmalar hakkında da istişari görüş verebilmeye yetkili görmüştür. Bununla birlikte Mahkemenin üzerinde danışma görüşü üreteceği antlaşmaların insan haklarının korunmasına ilişkin bir hüküm içermesi gerekmektedir. Örneğin 16 numaralı danışma görüşünde Mahkeme, Konsolos-

¹⁹⁷ Amerikan Devletleri Örgütü Şartı, http://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_A-41_charter_OAS.asp#Chapter_X, erişim: 22.03.2019.

¹⁹⁸ Gemalmaz, **İnsan Hakları Belgeleri**, s. 52-53.

¹⁹⁹ Hennebel, “The Inter-American Court of Human Rights: The Ambassador of Universalism”, s. 74.

²⁰⁰ Thomas Buergenthal, “The Inter-American Court of Human Rights”, **The American Journal of International Law**, C. 76, S. 2, Nisan 1982, s. 242.

luk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesinin 36. maddesini yorumlamada kendini yetkili görmüştür.²⁰¹

24 Eylül 1982 tarihli ve OC-1/82 numaralı danışma görüşünde Mahkemenin, doğrudan insan haklarının korunmasına ilişkin olduğu sürece Amerikalıların uluslararası Sistemin üyesi bir devlette uygulanabilir herhangi bir antlaşmayı yorumlama yetkisine sahip olduğu açıklanmıştır.²⁰² Mahkeme, ikili veya çok taraflı olmasına bakılmaksızın, antlaşmanın birincil amacı ne olursa olsun, Amerikalıların uluslararası Sisteme üye olmayan devletler veya taraf olma hakkı olsun olmasın insan haklarının korunmasına ilişkin hüküm içeren Amerikan Devletlerinde uygulanabilir herhangi bir uluslararası antlaşmaya dayanarak Mahkemenin danışma görüşünde bulunabileceğine oybirliğiyle karar vermiştir.²⁰³ Bununla birlikte Mahkemeye göre Sözleşmenin 64. maddesinden, danışma görüşünde bulunma yetkisinin hiçbir sınırının bulunmadığı ya da bu yetkinin sınırsız olduğu anlamı çıkarılmamalıdır.²⁰⁴

Amerikalıların uluslararası İnsan Hakları Mahkemesi Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Sisteminde çok sayıda danışma görüşü üretmekle Sözleşme hükümlerine açıklık getirmek ve Örgüt üyesi devletlerin ulusal mevzuatlarının Sözleşme standartlarına uyumunu sağlamada yapılması gerekenleri açıklığa kavuşturmak fonksiyonunu yerine getirmiştir.²⁰⁵ Bu nedenle danışma görüşü verme konusunda Mahkemenin etkin fonksiyon icra ettiği söylenebilir.

Mahkemenin danışma görüşü üretme işlevinde etkili olması doktrinde, bu eğilimin süre gitmesi halinde uzun dönemde Mahkemenin çekimeli yargı yetkisi kapsamındaki etkililiğini zedeleyebilecek olduğu yönünde endişelere mahal vermiştir.²⁰⁶ Bununla birlikte danışma görüşü niteliğindeki kararlar taraf

²⁰¹ Hennebel, "The Inter-American Court of Human Rights: The Ambassador of Universalism", s. 90-92.

²⁰² Inter-American Court of Human Rights, Advisory Opinion on the Definition of Other Treaties Subject to the Interpretation of the Inter-American Court of Human Rights, **International Legal Materials**, Cambridge University Press, C. 22, S. 1, Ocak 1983, s. 56, Pr. 21.

²⁰³ Inter-American Court of Human Rights: Advisory Opinion on the Definition of Other Treaties Subject to the Interpretation of the Inter-American Court of Human Rights, s. 65.

²⁰⁴ Inter-American Court of Human Rights: Advisory Opinion on the Definition of Other Treaties Subject to the Interpretation of the Inter-American Court of Human Rights, s. 56, Pr. 18.

²⁰⁵ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1271.

²⁰⁶ Thomas Buergenthal, "Implementation in the Inter-American Human Rights System", International Enforcement of Human Rights, 1987, s. 74'den aktaran Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1273.

devletler bakımından bağlayıcı etkiye sahip değildir. Danışma görüşleri ile Mahkeme, Sözleşme ve diğer belgelerin hükümlerine açıklık getirmekte, aynı zamanda Sözleşme normlarının kapsama alanını genişletebilmektedir.²⁰⁷ Mahkeme danışma görüşü verme yetkisini o kadar etkin kullanmaktadır ki üye devletler tarafından danışma görüşü istenilip talep geri çekildiğinde dahi bu geri çekmeyle bağlı olmadığını beyan ederek talep içeriğindeki sorulara yanıt üretmeye devam edebilmektedir.

V. Ek Protokollere Dayalı Denetim Sistemi:

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin II. Bölümünde medeni ve siyasi haklar düzenlenmiştir. İkinci kuşak haklar olarak isimlendirilen ekonomik, sosyal ve kültürel haklara Sözleşmenin III. Bölümünde yer verilmiş, bununla birlikte Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar başlığı altında yalnızca bir maddeye (26. madde) yer verilmiştir. İlgili maddede Buenos Aires Protokolüyle değiştirilmiş Amerikan Devletleri Örgütü Şartında öngörülen ekonomik, sosyal, eğitimsel, bilimsel ve kültürel standartların içerdiği hakların mevzuat çıkartılması ya da başkaca uygun yollarla tam olarak gerçekleştirilmesini aşamalı biçimde sağlamak amacıyla hem ulusal hem de uluslararası işbirliği yaparak önlemler alınmasının taraf devletlerce taahhüt edildiğinden bahsedilmiştir.²⁰⁸

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin ikinci kuşak haklar alanında içerdiği boşluk, bu alanda ayrı bir protokolün hazırlanmasıyla giderilmeye çalışılmıştır.²⁰⁹ Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında Ek Protokolü²¹⁰ 17.11.1988 tarihinde kabul edilmiş ve 16.11.1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²¹¹ Protokolün getirdiği denetim sistemi, taraf devletlerin Protokolden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğine ilişkin Amerikan Devletleri Örgütü Genel Sekreterine rapor sunmaları ve Ek Protokolün iki maddesinde yer alan hakların (Protokolün 6. maddesinin 8. paragrafı (a) bendi ve 13. madde) Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında bireysel şikayet başvurusu ile Komisyon ve Mahkemenin denetimine tabi tutulmasından ibarettir. Dolayısıyla Ek Protokolde yer alan

²⁰⁷ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1273.

²⁰⁸ Gemalmaz, İnsan Hakları Belgeleri, s. 37.

²⁰⁹ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, , s. 1274.

²¹⁰ Protokol metni için bkz. <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html>, erişim: 28.03.2019.

²¹¹ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1278.

haklara ilişkin bir bireysel şikayet başvurusu yapılabilmesi için yalnızca Protokolün iki maddesine (sendika kurma ve sendikaya katılma hakkı ile eğitim hakkı) dayanılabilir.²¹² Mart 2019 itibariyle Protokole taraf devlet sayısı onaltıdır.²¹³

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine ek bir diğer protokol, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin Ölüm Cezasının Kaldırılmasına İlişkin Protokolü²¹⁴ dür. Protokol 08.06.1990 tarihinde kabul edilmiştir. Barış zamanında ölüm cezasını kaldıran bu Protokol, Protokolü onaylayan her devlet bakımından devletin onay tarihinden itibaren yürürlüğe girer. Dolayısıyla Protokolün yürürlüğe girişine ilişkin olarak belli sayıda devletin imza ve onayı şartı aranmamıştır. Amerikan Devletleri Örgütüne üye bir devlet bu Protokolü onayladıktan itibaren Protokol ilgili devlet açısından yürürlüğe girmiş olacaktır.²¹⁵ Mart 2019 itibariyle Protokole 13 devlet taraf bulunmaktadır.²¹⁶

SONUÇ

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde öngörülen devletlerarası şikayet usulü Sözleşmeye taraf devletlerce tercih edilen bir usul değildir. Bu nedenle uygulamada devletlerin birbirlerini Sözleşmede garanti edilen koruma yükümlülüğüne uymaya zorlaması söz konusu olmamaktadır.

Sözleşme kapsamında bireysel şikayet başvurusunda bulunabilecek olanlar gerçek kişiler, kişi toplulukları ve hükümet dışı organizasyonlardır. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin birinci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan “*kişi teriminin her bir insanı ifade ettiği*” hükmüyle Mahkemenin içtihadı, hukuk tarafından hak sahibi olmaya yetkili kılınan tüzel kişilerin Sözleşme kapsamında bireysel şikayet başvurusunda bulunmasına imkan tanımamaktadır. Sözleşme organları yalnız zayıf ve kırılğan durumda olan “insan”ın Sözleşme kapsamında korunma hakkını kabul etmektedir. Bununla birlikte Amerikan Devletleri Örgütüne üye ülkelerden bir veya birkaçında hukuken tanınmış olan hükümet dışı kuruluşlar bireysel başvuruda bulunabilmektedir. Dolayısıyla Sözleşme metni ve Sözleşme organları hükümet dışı organizasyonların Sözleşme

²¹² Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1284-1285.

²¹³ <http://www.oas.org/juridico/english/signs/a-52.html>, erişim: 28.03.2019.

²¹⁴ Protokol metni için bkz. <https://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-53.html>, erişim: 29.07.2019.

²¹⁵ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, s. 1286-1287.

²¹⁶ <http://www.oas.org/juridico/english/signs/a-53.html>, erişim: 28.03.2019.

hükümlerinden yararlanmasına geniş imkan tanımaktadır. Böylelikle bireysel başvuruda bulunabilecekler açısından bir taraftan sınırlılık başka bir açıdan başvuru olanağının genişliğinden söz edilebilir.

Demokratik olmayan rejimlerin ve istikrarsız yönetimlerin mevcut olduğu bir coğrafyada kurulu bulunan Sözleşme organları; Sözleşmenin ağır ihlali veya insanlığa karşı suç gibi kavramları kullanarak taraf devletleri taahhütlerini yerine getirmeye zorlamaktadır. Sözleşme organlarının zorlamasına rağmen insan haklarına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmek nihayetinde taraf devletin sorumluluğunda veya takdirindedir. Bununla birlikte Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi, kendisinden danışma görüşü talep edildiğinde, talep geri çekilse dahi talep hakkında görüş beyan edebilmekte veya Amerikan Devletlerinin taraf olduğu diğer uluslararası sözleşmelerin insan hakları hukuku çerçevesinde yorumlanması görev ve yetkisini uhdesine alabilmektedir. Bununla birlikte Mahkemenin danışma görüşü verme yetkisinin çekişmeli yargı yetkisini gölgede bıraktığı gibi eleştirilere sebep olsa da Mahkemenin insan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla etkinliğini ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu, taraf devletlerle birlikte Mahkemeye başvuruları sunabilme yetkisine sahip olan yegane organ olduğundan özellikle içeriği yoğun vakıalarda Mahkemeye başvurmakta ve hükümet dışı aktörlerden bilgi edinmektedir.

Bununla birlikte bireyler veya kişi toplulukları tarafından doğrudan Mahkemeye başvuruda bulunulamaması ve bundan kaynaklanan yargı sürecinin uzunluğu, Mahkeme yargıçlarının sayısının azlığı ve Sözleşme organlarının finansman sorunu gibi nedenler Sistemin etkinliğinde eleştirilere sebep olmaktadır.

KAYNAKÇA

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Opuz/Türkiye, Üçüncü Daire, BN.: 33401/02, K.T.: 09.06.2009, Pr. 83, 84, 86.

ALGAN, Bülent. **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007.

ASLAN, Volkan. “Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 3, S. 2, 2012, (261-296).

BUERGENTHAL, Thomas. “The American and European Conventions on Human Rights: Similarities and Differences”, **The American University Law Review**, C. 30, S. 155, 1980, (155-166).

BUERGENTHAL, Thomas. “The Inter-American Court of Human Rights”, **The American Journal of International Law**, C. 76, S. 2, Nisan 1982, (231-245).

CHIRIBOGA, Oswaldo Ruiz. “The American Convention and The Protocol of San Salvador: Two Intertwined Treaties: Non-Enforceability of Economic, Social and Cultural Rights in the Inter-American System”, **Netherlands Quarterly of Human Rights**, C. 31, S. 2, 2013, (159-186)

CONTRERAS-GARDUÑO, Diana. “The Inter-American System of Human Rights”, **The Sage Handbook of Human Rights**, Ed. Anja Mihr, Mark Gibney, C. 1, Sage Publications Ltd., Londra, 2014, (596-614).

ÇAĞIRAN, Mehmet Emin. **Uluslararası Alanda İnsan Hakları**, 2. Baskı, Barış Kitap, Ankara, 2011.

ÇAPAN, Alişan. “İnter-Amerikan İnsan Hakları Sistemi (Tarihsel Gelişim ve Güncel Sorunlara Yeni Yaklaşımlar)”, **Hukuk Kuramı**, C. 1, S. 3, Mayıs-Haziran 2014, (25-44).

DOĞAN, İlyas/ ÖZDEMİR, Omca. “Amerika Kıtasında İnsan Haklarının Korunması Bölgesel Rejimi”, **İnsan Hakları Hukuku**, Ed. İlyas Doğan, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, (307-337).

DONNELLY, Jack. **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, Çev. Mustafa Erdoğan, Levent Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995.

EREN, Abdurrahman. **Türkiye’de İnsan Haklarının Korunması: Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

Gemalmaz, Mehmet Semih. **Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Latin Amerika’da İnsan Hakları**, Kavram Yayınları, İstanbul, 1991.

GOLDMAN, Robert K. “History and Action: The Inter-American Human Rights System and the Role of the Inter-American Commission on Human Rights”, **Human Rights Quarterly**, C. 31, S. 4, Kasım 2009, (856-887)

Inter-American Court of Human Rights, Advisory Opinion on Certain Attributes of the Inter-American Commission on Human Rights (Arts. 41, 42, 44, 46, 47, 50 and 51 of the American Convention on Human Rights), OC-13/93, 16 Temmuz 1993.

Inter-American Court of Human Rights, Advisory Opinion on Control of Due Process in the Exercise of the Powers of the Inter-American Commission on Human Rights (Articles 41 and 44 to 51 of the American Convention on Human Rights), OC-19/05, 28 Kasım 2005.

Inter-American Court of Human Rights, Advisory Opinion on Reports of the Inter- American Commission on Human Rights (Art. 51 American Convention on Human Rights), OC-15/97, 14 Kasım 1997.

Inter-American Court of Human Rights, Advisory Opinion on the Definition of Other Treaties Subject to the Interpretation of the Inter-American Court of Human Rights, **International Legal Materials**, Cambridge University Press, C. 22, S. 1, Ocak 1983, (51-65).

KALABALIK, Halil. **İnsan Hakları Hukuku**, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2017.

LIXINSKI, Lucas. “Treaty Interpretation by the Inter-American Court of Human Rights: Expansionism at the Service of the Unity of International Law”, **The European Journal of International Law**, C. 21, S. 3, 2010, (585-604).

PASQUALUCCI, Jo M. “The Inter-American Human Rights System: Establishing Precedents and Procedure in Human Rights Law”, **The University of Miami Inter-American Law Review**, C. 26, S. 2, Kış 1994/1995, (297-361).

URAL USLAN, Yurdanur / GÜNER, Tuğba. “İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 19, S. 2, 2014, (309-322).

İnternet Kaynakları

Amerikalılararası İnsan Hakları Komisyonu Usul Kuralları, <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/rulesiachr.asp>, erişim: 05.08.2019.

Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi Usul Kuralları, http://www.corteidh.or.cr/sitios/reglamento/nov_2009_ing.pdf, erişim: 05.08.2019.

Amerikan Devletleri Örgütü Şartı, http://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_A41_charter_OAS.asp#Chapter_X, erişim: 22.03.2019.

Amerikan İnsan Hak ve Ödevleri Bildirgesi, https://www.oas.org/dil/access_to_information_human_right_American_Declaration_of_the_Rights_and_Duties_of_Man.pdf, erişim: 30.07.2019.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Ölüm Cezasının Kaldırılması Protokolü, <https://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-53.html>, erişim: 29.07.2019.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>, erişim: 05.08.2019.

ANTKOWIAK, Tom. “Remedial Approaches to Human Rights Violations: the Inter-American Court of Human Rights and Beyond”, *Columbia Journal of Transitional Law*, C. 46, S. 2 2008, <https://digitalcommons.law.seattleu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1313&context=faculty>, erişim: 05.04.2019, (350-419).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtüzüğü, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/insan-haklari-bilgi-bankasi/avrupa-insan-haklari-mahkemesi/aihm-ic-tuzugu/>, erişim: 17.07.2019.

Avrupa Sosyal Şartı, Bir Bakışta Şart, <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter>, erişim: 07.08.2019.

DULITZKY, Ariel. “The Inter-American Human Rights System Fifty Years Later: Time for Changes”, **Quebec Journal of International Law (Special Edition)**, 2011, https://www.persee.fr/docAsPDF/rqdi_0828-9999_2011_hos_1_1_1435.pdf, erişim: 08.08.2019, (127-164).

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine Ek Protokol “San Salvador Protokolü”, <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html>, erişim: 28.03.2019.

HENNEBEL, Ludovic. “The Inter-American Court of Human Rights: The Ambassador of Universalism”, *Quebec Journal of International Law*, Özel Baskı, 1 Ocak 2011, https://www.persee.fr/doc/rqdi_0828-9999_2011_hos_1_1_1433, erişim: 03.05.2019, (57-97).

http://www.oas.org/dil/treaties_B32_American_Convention_on_Human_Rights_sign.htm, erişim: 30.07.2019.

<http://www.oas.org/juridico/english/sigs/a-53.html>, erişim: 28.03.2019.

<https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/about-the-charter>, erişim: 07.08.2019.

ÖZKAN, Işıl. “Uluslararası Hukuk-Ulusal Hukuk İlişkileri”, **Journal of Yasar University**, C. 8, Özel Sayı, 2013, <https://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/1-1-C5%9F%C4%B1-C3%96ZKAN.pdf>, erişim: 12.06.2019, (2127-2175).